

LSSR KGB tardymo izoliatorius 1959–1991 m.

ĮVADAS

Darbo tikslas – atskleisti LSSR KGB rūmų pusrūsiuose buvusio tardymo izoliatoriaus veiklą. Daugiausia dėmesio straipsnyje skiriama KGB darbo metodams, izoliatoriaus darbuotojams, sulaikytųjų laikymui kamerose, laikymo sąlygoms, sulaikytųjų teisėms, izoliatoriaus techniniams parametrams. Nesigilinant į sulaikytųjų ir kalėjusiųjų asmenybes, apžvelgiama, už kokius nusikaltimus LSSR piliečiai (ir ne tik) buvo uždaromi į KGB tardymo izoliatorius.

Per pusę amžiaus trukusią Lietuvos okupaciją sovietinės sistemos pagrindiniu ramsčiu tapo represiniai organai. Saugumo organai ne tik ieškojo užsienio valstybių žvalgybos agentų respublikos teritorijoje (kontržvalgyba), vykdė žvalgybines operacijas kapitalistinėse šalyse, bet ir ypač aktyviai persekiojo kitaminčius, antisovietiškaiteikusius Lietuvos gyventojus, nenorėjusius susitaikyti su sovietų valdžia ir aktyviai kovojusius dėl Lietuvos išsivadavimo. Tokius „ideologiškai“ kenksmingus asmenis saugumo organai uždarydavo į KGB administracinio pastato pusrūsiuose įrengtas kameras. NKGB–MGB vidaus kalėjimai, vėliau ir KGB vidaus kalėjimas (nuo 1959 m. – tardymo izoliatorius) tapo ta vieta, kur buvo laikomi sovietinei sistemai priešiški „ele-

mentai“. Dalis tardymo izoliatoriuje laikytų asmenų buvo įtariami kriminaliniais nusikaltimais arba ir nuteisti už juos. Tačiau bent iki devintojo dešimtmečio vidurio didžiąją dalį suimtųjų sudarė KGB organų tardomi asmenys.

Darbe rašoma apie KGB tardymo izoliatorių, veikusį po 1959 m. reorganizacijos. Be kelių straipsnių, plačiau atspindinčių NKGB–MGB vidaus kalėjimų veiklą¹, išsamų studijų apie tardymo izoliatoriaus veiklą nuo šeštojo dešimtmečio pabaigos iki sovietinės santvarkos žlugimo nėra skelbta. Rašant straipsnį daugiausia remtasi Lietuvos ypatingajame archyve (LYA) saugomais dokumentais. Didžioji dalis informacijos pateikiama pirmą kartą.

NKGB–MGB VIDAUS KALĖJIMAS IR JO REORGANIZAVIMAS

Dar 1920 m. kovo 29 d. Sovietų Rusijos VČK Ypatingojo skyriaus viršininko pavaduotojas V. Menžinskis ir reikalų tvarkytojas G. Jagoda patvirtino vidaus (slaptojo) kalėjimo instrukciją. Joje rašoma, kad VČK Ypatingojo skyriaus vidaus (slaptasis) kalėjimas atlieka ypatingas funkcijas – jame saugomi ypač svarbūs „kontrrevoliucionieriai ir šnipai“, kol tiriamos jų bylos arba prireikus minėtų kategorijų asmenys atskiriami nuo išorinio pasau-

lio, slepiama jų buvimo vieta ir „nutraukiama bet kokia galimybė susisiekti su išoriniu pasauliu“. Todėl vidaus (slaptasis) kalėjimas išsiskiria iš visų kitų „ypatinga jame laikomų asmenų izoliacija ir didžiule atsakomybe, kuri gula ant kalėjimo personalo“². Ir vėlesniais laikais nepakito vidaus kalėjimų, vėliau ir tardymo izoliatorių režimas.

Okupavus Lietuvą jau 1940 m. birželio 19 d. pradėta formuoti valstybės saugumo tarnybą pagal SSRS saugumo tarnybų modelį. NKVD teisinę-baudžiamąją sistemą sudarė Tardymo dalis, Kalėjimų skyrius (jo žinioje buvo Vilniaus ir Kauno vidaus kalėjimai, vidaus kalėjimų kameros Alytaus, Biržų, Kretingos, Lazdijų, Mažeikių, Šakių, Vilkaviškio apskrityse, dvylika miestų kalėjimų) ir Pataisos darbų kolonijų skyrius (pastarojo žinioje buvo Pravieniškių pataisos darbų stovykla, Jurdaičių ir Kalnaberžės vaikų kolonijos)³. 1941 m. balandžio 10 d. Kalėjimų skyrius su kalėjimuose dirbančiais darbuotojais ir kalinčiais kaliniai buvo perduotas LSSR NKGB 2-ojo skyriaus (Įskaitos ir statistikos) žinion.

1946 m. kovo 15 d. SSRS Aukščiausiosios Tarybos nutarimu SSRS NKGB buvo pavadintas SSRS valstybės saugumo ministerija (SSRS MGB). Atitinkamai ir vietinės NKGB valdybos bei skyriai buvo pavadinti MGB valdybomis ir skyriais⁴.

1946 m. gruodžio mėn. įsteigto LSSR MGB Kalėjimų poskyrio žinioje buvo MGB vidaus kalėjimai prie MGB miestų bei apskričių skyrių būstinių. 1949 m. MGB Kalėjimų poskyriui priklausė 22 vidaus kalėjimai. Centriniam MGB pastate Vilniuje veikęs vidaus kalėjimas buvo išskiriamas kaip atskiras padalinys⁵. Vilniaus vidaus kalėjimui buvo numatytas 200 žmonių limitas, bet visą pirmąjį pokario penkmetį LSSR MGB vadovybė ir kalėjimo administracija prašė padidinti limitą iki 400, atitinkamai išplečiant ir personalą. Po MGB administraciniu pastatu esančiuose pusrūsiuose per visą Gedi-

mino prospektą, Aukų ir Vasario 16-osios gatvių perimetrą 1946 m. buvo 58 kameros, kurios užėmė 883 m² plotą⁶.

1954 m. kovo 13 d. SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu buvo įkurtas Valstybės saugumo komitetas (KGB)⁷. Buvęs MGB–MVD vidaus kalėjimas tapo KGB vidaus kalėjimu. 1959 m. birželio 23 d. supaprastinus SSRS KGB Kalėjimų skyrių, KGB tardymo izoliatoriai buvo perduoti Įskaitos ir Archyvų skyriams (nuo 1966 m. – 10-asis skyrius) tiek centre, tiek periferijoje⁸.

1959 m. rugsėjo mėn. LSSR KGB vidaus kalėjimas buvo reorganizuotas į KGB tardymo izoliatorių. Veikiančių kamerų skaičius sumažėjo iki 23, o plotas – iki 293 m². Vėliau kamerų skaičius vėl mažėjo: 1979 m. tardymo izoliatoriuje buvo 22 kameros, kuriose vienu metu galėjo būti laikomi 85 asmenys⁹, 1982 m. – 21 kamera (80 asmenų)¹⁰, 1985 m. – 20¹¹, 1989 m. – 19 kamerų¹². Kameros buvo bendrojo tipo, jose tilpo po tris ir daugiau suimtųjų. Po reorganizacijos liko du karceriai ir du bokasai. Dvi kameros buvo pritaikytos nuteistiesiems išimtinė mirties bausme. Pertvarkant kalėjimą tardymo izoliatoriuje numatyta laikyti 30 politinių kalinių, jiems prižiūrėti skirti 27 personalo etatai. Buvusioje LSSR MGB vidaus kalėjimo 25-osios kameros vietoje buvo įrengtas sandėlis. Vėliau sandėlio vietoje įrengta tardymo izoliatoriaus biblioteka. MGB vidaus kalėjimo karcerio Nr. 2 vietoje tikriausiai apie 1969 m. įrengta fotolaboratorija. Iki tol LSSR KGB tardymo izoliatoriaus biblioteka ir fotolaboratorija buvo KGB administracinio pastato pirmame aukšte. Kadangi KGB administracinis pastatas, kurio pusrūsiuose įrengtas tardymo izoliatorius, stovi miesto centre, 24 kameros, kurių langai išėjo į Lenino prospektą (dabar Gedimino prosp.) ir Liepos 21-osios gatvę (dabar Vasario 16-osios g.), buvo uždarytos. Šiomis gatvėmis sovietmečiu vykdavo „darbo

žmonių eitynės, demonstracijos“. Kameros buvo pertvarkytos ir atiduotos Įskaitos ir Archyvų (vėliau 10-asis) skyriui¹³.

LSSR KGB tardymo izoliatoriaus dvidešimties kamerų langai išėjo į St. Šimkaus gatvę (dabar Aukų g.), o penkių – į LSSR KGB vidinį kiemą. Ties pirmųjų dvidešimties kamerų langais 1956 m. buvo pastatyta pusantro metro aukščio geležinė tvora ir pasodinta gyvatvorė. Vidiniame kieme izoliatorius buvo aptvertas 1,2 m aukščio medine tvora. Iš viso izoliatoriaus perimetrą sudarė 135 metrai¹⁴.

LSSR KGB TARDYMO IZOLIATORIAUS PERSONALAS

KGB tardymo izoliatoriaus personalui vadovavo tardymo izoliatoriaus viršininkas, kuris buvo atsakingas SSRS KGB 10-ojo skyriaus viršininkui už izoliatoriui „pavestus uždavinius“¹⁵. Pirmasis LSSR KGB tardymo izoliatoriaus viršininkas buvo Kazys Petrauskas. Šias pareigas jis ėjo nuo 1959 m. rugsėjo 5 d. iki 1987 m. gegužės 4 d., kai sulaukęs pensinio amžiaus buvo išleistas į atsargą. Tarnybą tardymo izoliatoriuje K. Petrauskas pradėjo turėdamas kapitono karinį laipsnį (1966 m. rugpjūčio 22 d. jam suteiktas majoro, o 1977 m. gruodžio 14 d. – ir papulkininkio karinis laipsnis). Išleidus ilgametį izoliatoriaus viršininką į atsargą, naujuoju KGB tardymo izoliatoriaus viršininku buvo paskirtas Kazimieras Masiulis, nuo 1977 m. sausio 25 d. iki 1987 m. birželio 1 d. dirbęs viršininko pavaduotoju. Tarnybą taip pat pradėjo turėdamas kapitono karinį laipsnį (1978 m. lapkričio 4 d. pakeltas į majorus, o 1988 m. birželio 17 d. – į papulkininkius). Dar 1971 m. sausio 1 d. K. Masiulis baigė dviejų mėnesių trukmės specialios mokymo įstaigos KGB operatyvinių ir vadovaujančiųjų darbuotojų kursus Kijeve. 1991 m. kovo 18 d. vadovai keitėsi paskutinį kartą: vietoj į

atsargą išleisto K. Masiulio tardymo izoliatoriaus viršininku paskirtas Piotras Baranovas, iki tol dirbęs KGB Kadru skyriaus 1-ojo poskyrio vyr. operatyviniu įgaliotiniu¹⁶.

Tardymo izoliatoriaus viršininkas ne tik vadovavo personalui, bet vykdė ir kitas jam pavestas pareigas. Jis nuolatos turėjo „auklėti izoliatoriaus personalą atsidavimo sovietinei tėvynei dvasia“, tarnybos reikalais bendradarbiauti su prokuratūros, tardymo ir teismų struktūromis. Kartu su Kadru skyriumi izoliatoriaus viršininkas ieškodavo naujų darbuotojų. Jis turėjo organizuoti politinį, specialųjį, karinį ir fizinį izoliatoriaus darbuotojų parengimą, buvo atsakingas už tarnybos atlikimą, ne rečiau kaip dukart per mėnesį be įspėjimo turėjo tikrinti personalo darbą. Be to, viršininko kompetencijai priklausė ir suimtųjų, sulaikytųjų ar nuteistųjų laikymas LSSR KGB tardymo izoliatoriuje. Viršininkui buvo privalu kartą per savaitę apžiūrėti kameras, patikrinti asmenų laikymo sąlygas, išklausti skundus ir įstatymo nustatyta tvarka juos spręsti. Viršininkas atsakė ir už izoliatoriaus inventorių, patalpas, jų saugumą, tikrindavo ginklus ir šaudmenis. Tvarkyti finansinius, ūkinius reikalus, rašyti tardymo izoliatoriaus veiklos ataskaitas SSRS KGB 10-ajam skyriui, laiku pranešti apie ypatingus atsitikimus, susijusius su šaunamojo ginklo panaudojimu, laikomų asmenų pabėgimais, savižudybėmis ir pan., leisti įsakymus tardymo izoliatoriaus vidaus tvarkos reikalais, – visa tai turėjo atlikti izoliatoriaus viršininkas.

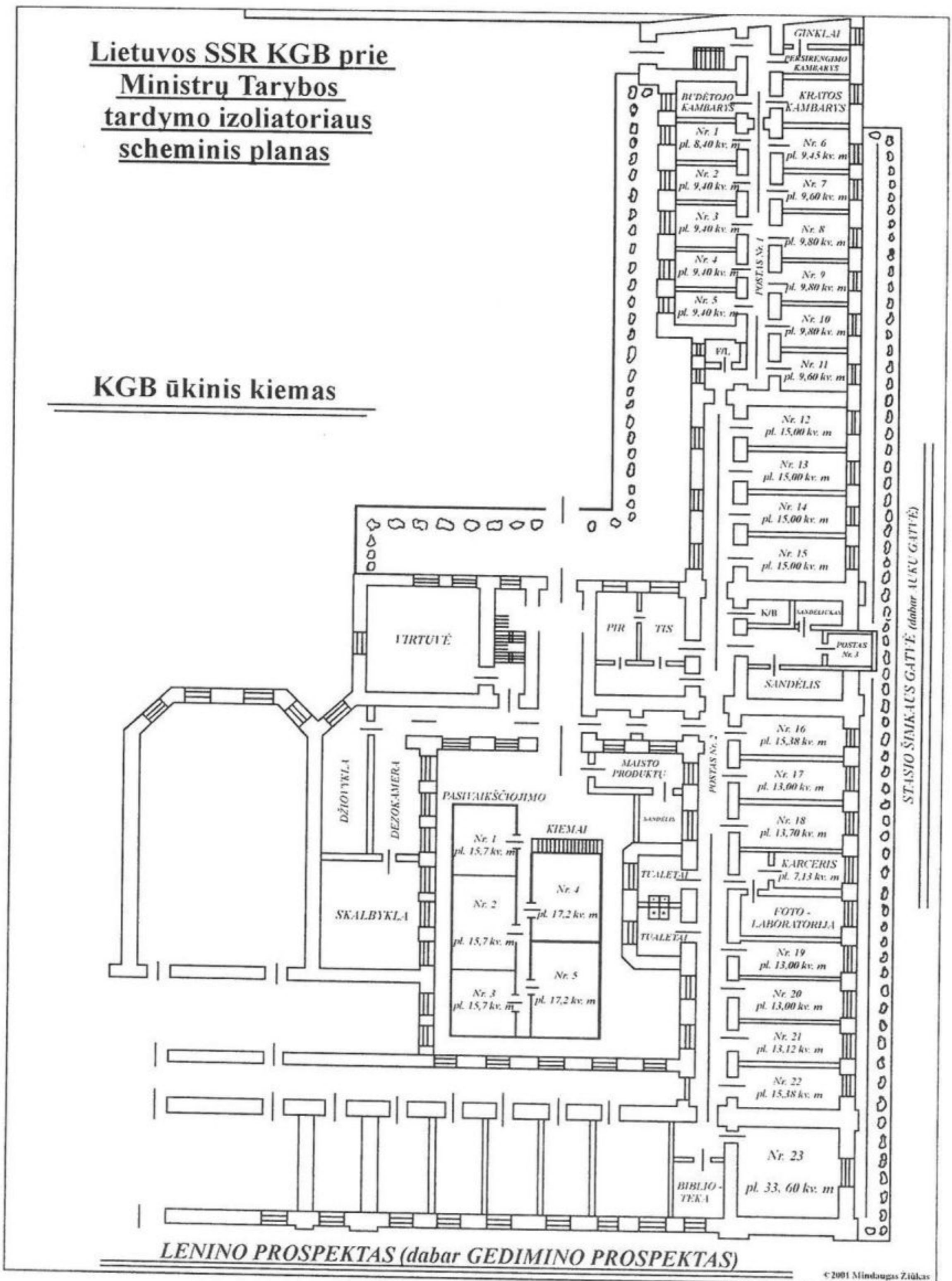
Tardymo izoliatoriaus viršininkui buvo pavaldus pavaduotojas, kuris tuo pat metu tiesiogiai vadovavo tardymo izoliatoriaus personalui. Nuo 1970 m. lapkričio 20 d. iki 1976 m. spalio 20 d. viršininko pavaduotoju buvo Jonas Ramanauskas, iki tol dirbęs LSSR KGB 7-ojo skyriaus 1-ojo poskyrio jaun. operatyviniu įgaliotiniu. 1974 m. gegužės 27 d. J. Ramanauskui buvo suteiktas vyr. leitenanto karinis laipsnis¹⁷. Jį atleidus

dėl sveikatos būklės, izoliatoriaus viršininko pavaduotoju buvo paskirtas jau minėtas K. Masiulis. Nuo 1987 m. liepos 15 d. iki 1989 m. vasario 3 d. tardymo izoliatoriaus viršininko pavaduotoju buvo Viktoras Leibas, o nuo 1989 m. lapkričio 20 d. iki Saugumo komiteto egzistavimo Lietuvoje pabaigos – Viačeslavas Lebedis. Be tiesioginio vadovavimo tardymo izoliatoriaus darbuotojams, pavaduotojas nuolatos turėjo rūpintis jų auklėjimu, tikrinti jų pasirengimą, rengti specialaus, karinio ir fizinio mokymo planus ir juos vykdyti, kontroliuoti budėjimo postus, personalo aprūpinimą ginklais ir šaudmenimis, tikrinti, kaip saugomi ginklai, šaudmenys, tarnybiniai raktai, antrankiai ir tramdomieji marškiniai, atsakyti už tarnybines patalpas, transportą ir specialiąsias priemones. Jis taip pat buvo atsakingas už personalo saugumą mokomųjų šaudymų metu. Be visų šių pareigų, izoliatoriaus viršininkas pavaduotojui galėjo pavesti ir kitas funkcijas.

Ne mažiau svarbios funkcijos pagal instrukciją numatytos ir KGB tardymo izoliatoriaus budėtojui. Jis atsakingas izoliatoriaus viršininkui, jo pavaduotojui ir turėjo vadovauti jam paskirtai pamainai. Nesant izoliatoriaus vyresnybės, budėtojas laikinai vykdė jos pareigas. Jam priklausė visos su pamainos darbu susijusios priedermės; jis rūpinosi savo pamainos narių politinėmis, tarnybinėmis ir asmeninėmis savybėmis, buvo atsakingas už jų uniformų tvarkingumą, tiesioginę suimtųjų ir viso tardymo izoliatoriaus apsaugą, vadovybei pranešdavo apie savo patikėtinių nusižengimus, akylai stebėdavo naujai atvykusių suimtųjų apžiūrą, taip pat kamerų ir kitų izoliatoriaus patalpų tikrinimą. Be kitų techninių pareigų, ne rečiau kaip kas valandą turėjo tikrinti pamainos darbą. Tardymo izoliatoriuje susidarius nepaprastajai padėčiai, budėtojas turėjo teisę įsakyti pamainai naudoti šaunamuosius ginklus, antrankius bei tramdomuosius marškinius.

Jis buvo įgaliotas priimti izoliatoriuje laikomų asmenų skundus, pareiškimus ir juos perduoti izoliatoriaus vadovybei. Budėtojas turėjo rašyti ir saugoti įvairius su pamainos darbu susijusius dokumentus (pamainos priėmimo ir perdavimo, atvykusių ir išvykusių asmenų registracijos, suimtųjų pasivaikščiojimo, tarnybinių raktų išdavimo žurnalai, izoliatoriaus darbuotojų adresų ir telefonų knyga ir kt.). Paprastai KGB tardymo izoliatoriaus budėtoju būdavo skiriamas vyr. kontrolierius.

Sulaikytųjų, suimtųjų ar nuteistųjų bei paties tardymo izoliatoriaus apsauga rūpinosi kontrolieriai. Jie buvo suskirstyti į tris kategorijas: jaun. kontrolieriai, kontrolieriai ir vyr. kontrolieriai¹⁸. Tardymo izoliatoriaus kontrolierių kortelėse minimos taip pat prižiūrėtojo ir vyr. prižiūrėtojo pareigos¹⁹. Kontrolieriais pagal sutartis dirbdavo kariškiai (tiksliau – puskarininkiai), turintys praporščiko karinį laipsnį. 1959 m. reorganizavus KGB vidaus kalėjimą į tardymo izoliatorių, buvo numatyti 27 personalo etatai²⁰. Izoliatoriaus kontrolieriai turėjo saugoti ir konvojuoti kalinius, apžiūrėti izoliatoriuje laikomus asmenis, tikrinti suimtiesiems siunčiamus siuntinius, banderoles, prižiūrėti izoliatoriaus patalpas, išvesti suimtuosius pasivaikščioti, į pasimatymus su artimaisiais, pirkti maisto produktus ir kitus būtiniausius daiktus, fotografuoti ir daktiloskopuoti naujai į KGB tardymo izoliatorių atvykusius asmenis, išduoti į kameras knygas, žurnalus, laikraščius, stalo žaidimus ir atlikti kitus tiesiogiai su tarnyba susijusius darbus. Kiekvienas kontrolierius privalėjo žinoti asmenų laikymo izoliatoriuje taisykles, nuolatos tobulinti savo profesines žinias ir įgūdžius, mokėti naudotis šaunamaisiais ginklais, įvaldyti kovinius sambo veiksmus, išmanyti apie tardymo izoliatoriuje esančią ryšių įrangą, signalizaciją bei priešgaisrines apsaugos priemones ir mokėti jomis naudotis. Specialias funkcijas tu-

LSSR KGB tardymo izoliatoriaus scheminis planas (1973 m. padėtis).
Parengtas remiantis LYA, f. K-1, ap. 13, b. 30, l. 15.

rėjo atlikti prie kamerų ar išoriniame poste budintys kontrolieriai, jie savo veiksmais turėjo užtikrinti izoliatoriuje laikomų asmenų saugumą. Paprastai kiekvienoje pamainoje buvo paskiriamas ir atsarginis kontrolierius, kuris prireikus pavaduodavo pamainos kontrolierius, lydėdavo izoliatoriuje laikomus asmenis į apklausas, pasimatymus su artimaisiais, pasivaikščiojimus į KGB vidiniame kieme įrengtus pasivaikščiojimo kiemus, į tualetą ar kitas vietas.

Pagal SSRS KGB tardymo izoliatorių tarnybos organizavimo instrukciją, be viršininko, jo pavaduotojo ir kontrolierių, izoliatoriaus personalą turėjo sudaryti gydytojas, buhalteris ir sekretorius. Tardymo izoliatoriuje laikomų asmenų medicininis aprūpinimas buvo felčerio ir KGB medicininės tarnybos gydytojų specialistų prerogatyva, finansinius KGB tardymo izoliatoriaus reikalus tvarkė viršininkas kartu su KGB Finansų skyriumi, o sekretoriaus funkcijas atlikdavo pats izoliatoriaus viršininkas ar jo pavaduotojas.

Apie LSSR KGB tardymo izoliatoriaus darbuotojų veiklą, jų nusižengimus ir „darbo laimėjimus“ galima spręsti iš izoliatoriaus viršininko metinių ataskaitų SSRS KGB 10-ojo skyriaus viršininkui. Deja, išliko ne visi mus dominančio laikotarpio dokumentai, tarp jų ir metinės ataskaitos. LYA saugomi 1973–1976 m. ir 1979–1991 m. su izoliatoriaus veikla susiję dokumentai. Dėl nežinomų priežasčių LSSR KGB tardymo izoliatoriaus veiklos metinės ataskaitos nuo devintojo dešimtmečio vidurio nebuvo rašomos. Informacijos spragas iš dalies užpildo SSRS KGB 10-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio operatyvinių įgaliotinių izoliatoriaus veiklos tikrinimo pažymos, LSSR prokuroro pavaduotojų patikrinimo aktai bei LSSR KGB tardymo izoliatoriaus susirašinėjimas su SSRS KGB 10-uoju skyriumi, LSSR MVD, LSSR KGB vadovybe ir pan. Minėti 10-ojo skyriaus patikrinimai vykdavo kartą per dvejus metus, paskutinė išlikusi patikrinimo pa-

žyma datuojama 1989 m., o LSSR prokuroro pavaduotojai tikrindavo dažniau – du kartus per metus, o devintojo dešimtmečio pabaigoje – ir iki šešių kartų per metus.

Metinėse LSSR KGB tardymo izoliatoriaus veiklos ataskaitose užfiksuota įvairi informacija. Ypač stengtasi įrodyti, kad visi tardymo izoliatoriaus darbuotojai turi reikiamą kvalifikaciją ir patirtį, yra gerai fiziškai parengti, dalyvauja izoliatoriaus vadovybės organizuojamuose politiniuose būreliuose ir pan. Ataskaitose užfiksuoti ir izoliatoriaus kontrolierių nusižengimai, paskatinimai, apdovanojimai. Jose taip pat rašoma apie asmenis, laikomus KGB tardymo izoliatoriuje. Dažniausiai aprašomi ypatingi atsitikimai, neleistini suimtųjų veiksmai, mėginimai pabėgti, nusižudyti ir t. t.

Kiekvienais metais už sąžiningumą ir iniciatyvą darbe LSSR KGB tardymo izoliatoriaus darbuotojus KGB vadovybė apdovanojo medaliu „Už nepriekaištingą tarnybą“, paskatindavo, kai kuriems pagerindavo gyvenimo sąlygas. Antai 1972 m. trys tardymo izoliatoriaus darbuotojai buvo apdovanoti minėtu medaliu, o keturi paskatinti Saugumo komiteto vadovybės. Trims darbuotojams pagerintos gyvenimo sąlygos. 1975 m. už teigiamus darbo rezultatus vyr. kontrolierius Vasilijus Kopenkinas buvo apdovanotas Raudonosios žvaigždės ordinu ir „Pergalės 1941–1945 m. Didžiajame Tėvynės kare 30-mečio“ medaliu. Tokiu pat medaliu apdovanoti ir kontrolieriai Stepanas Kupkinas ir Ilja Dubovas (plačiau apie apdovanotus, paskatintus KGB tardymo izoliatoriaus darbuotojus žr. lentelę Nr. 1).

Be „pasižymėjusių“ kontrolierių, kiekvienais metais būdavo ir darbe nusižengusiųjų, kuriuos KGB vadovybė baudavo administracinėmis nuobaudomis. Dažniausiai pasitaikantys kontrolierių nusižengimai buvo girtavimas, asmens tapatybę įrodančio dokumento pametimas, vėlavimas į darbą, netarnybiniai santykiai su nuteistaisiais. 1972 m.

Lentelė Nr. 1

LSSR KGB vadovybės apdovanoti ir paskatinti KGB tardymo izoliatoriaus kontrolieriai

Metai	1972	1973	1975	1978	1979	1980	1981	1982	1983–1984	1984–1985	1987–1989
Apdovanoti medaliu „Už nepriekaištingą tarnybą“	3	3	–	2	4	2	2	3	–	–	–
Apdovanoti Raudonosios žvaigždės ordinu	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
Apdovanoti „Pergalės 1941–1945 m. Didžiajame Tėvynės kare 30-mečio“ medaliu	–	–	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Pagerintos gyvenimo sąlygos	4	1	2	–	–	–	–	–	4	–	–
Paskatinti LSSR KGB vadovybės	3	6	5	5	13	6	7	9	–	14	pusė darbuotojų

Lentelė sudaryta remiantis: LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1972–1973 m., 1975 m., 1978–1982 m. darbo ataskaitos, LYA, f. K-1, ap. 10, b. 421, l. 9; b. 434, l. 21; b. 465, l. 14; ap. 13, b. 34, l. 11; b. 36, l. 8; b. 38, l. 16; b. 41, l. 6; b. 42, l. 12; Pažyma apie politinę ir tarnybinę-karinę padėtį LSSR KGB tardymo izoliatoriuje, *ibid.*, b. 43, l. 22; LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažymos, *ibid.*, b. 46, l. 50; b. 62, l. 61.

LSSR KGB pirmininko įsakymu trys izoliatoriaus darbuotojai – jaun. kontrolieriai praporščikai Nikolajus Chomčenka, Edvardas Bistrickas ir Andrejus Karpovas – nubausti administracinėmis nuobaudomis, pastarieji du – už asmens tapatybę liudijančių dokumentų praradimą. 1973 m. jaun. kontrolierių Leoną Ivanovą Saugumo komiteto pirmininkas nubaudė administracine nuobauda už netarnybinius santykius su nuteistą moterimi iš ūkinio aptarnavimo personalo – jaun. kontrolierius nuteistajai atnešdavo cigarečių (plačiau apie administracines nuobaudas žr. lentelę Nr. 2). Dėl tokių kontrolierių veiksmų izoliatoriaus vadovybė ir partinė organizacija „tobulino laikomų asmenų saugojimą, stengėsi padidinti kontrolierių budrumą ir atsakomybę už pavestą dar-

bą, stiprino karinę drausmę ir sovietinių įstatymų laikymąsi tardymo izoliatoriuje“²¹. Už nuolatinius pažeidimus KGB tardymo izoliatoriaus kontrolieriai būdavo šalinami iš KGB organų.

Izoliatoriaus personalas kiekvienais metais papildydavo naujais darbuotojais, pensinio amžiaus kontrolieriai būdavo išleidžiami į pensiją, kai kurie pašalinami. Kaip minėta, 1959 m. reorganizavus KGB vidaus kalinimą į tardymo izoliatorių, jame laikomiems asmenims saugoti buvo numatyti 27 personalo etatai. Tačiau per visus izoliatoriaus veiklos metus retai kada nebūdavo laisvų etatų. 1972 m. tardymo izoliatoriaus personalas papildė dviem jaunais darbuotojais. Be to, izoliatoriaus vadovybė kartu su KGB Kadru skyriumi ieškojo naujų darbuotojų pakeisti dar-

Lentelė Nr. 2

Administracinėmis nuobaudomis nubausti LSSR KGB tardymo izoliatoriaus kontrolieriai

Metai	1972	1973	1975	1976	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1987–1989
Nubausti administracinėmis ir kt. nuobaudomis	3	1	3	4	3	4	2	4	3	4	1	1	–
Iš jų už asmens dokumentų pametimą	2	–	–	–	1	1	–	–	–	–	–	1	–
Už girtavimą darbo vietoje	–	–	1	3	2	3	2	4	1	–	1	–	–
Už vėlavimą į darbą	–	–	2	3	–	–	–	3	2	1	–	–	–
Už netarnybinius santykius su izoliatoriuje laikomais asmenimis	–	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Iš jų pašalinti iš KGB organų	–	–	–	–	–	–	–	2	–	3	1	–	–

Lentelė sudaryta remiantis: LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1972–1973 m., 1975 m., 1978–1982 m. darbo ataskaitos, LYA, f. K-1, ap. 10, b. 421, l. 10; b. 434, l. 21; b. 465, l. 16; ap. 13, b. 34, l. 10; b. 36, l. 8; b. 38, l. 16; b. 41, l. 6; b. 42, l. 12; Pažyma apie tarnybos, drausmės ir auklėjamojo darbo padėtį LSSR KGB tardymo izoliatoriuje, *ibid.*, ap. 10, b. 465, l. 136; LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažymos, *ibid.*, ap. 13, b. 42, l. 110; b. 46, l. 50; b. 62, l. 61; Pažyma apie LSSR KGB tardymo izoliatoriaus politinę ir tarnybinę-karinę padėtį, *ibid.*, b. 43, l. 23.

du kontrolierius, kurie buvo pensinio amžiaus ir ištarnavę pakankamai ilgą laiką. 1973 m. dvi personalo vietos buvo laisvos (kandidatai į jas buvo rasti), o į pensiją buvo išleisti keturi darbuotojai (Albinas Žarskis, Valentina Sobakina, Ivanas Rimša ir Dmitrijus Blagodarovas), priimti trys jauni darbuotojai (Leontijus Kiseliovas, Zigfrikas Šimkovičius ir Julius Vaicekauskas)²².

1974 m. liepos ir rugpjūčio mėn. vykdydami SSRS KGB pirmininko įsakymą Nr. 41c LSSR KGB Tardymo skyriaus vyr. tardytojas mjr. Ivanas Vinokurovas ir Kadro skyriaus vyr. operatyvinis įgaliotinis mjr. Vasilijus Kapitonovas tikrino KGB tardymo izoliatoriaus veiklą²³. Pažymoje teigiama, kad „izoliatoriaus darbuotojai gerai žino suimtųjų saugojimo tvarką, turi reikalingos patirties, savo pareigas atlieka sąžiningai, rodo budrumą ir at-

sakingumą už jiems patikėtas pareigas“. Toliau siūloma į 1974–1975 mokslo metų planą įtraukti papildomas priemones, kurios padėtų ugdyti budrumą, kelti kvalifikaciją, gerinti karinį ir fizinį tardymo izoliatoriaus darbuotojų parengimą. Izoliatoriaus vadovybė atsižvelgė į pasiūlymus ir pagerino 1974–1975 mokslo metų planą²⁴. 1976 m. pagal sąrašą tardymo izoliatoriaus personalą sudarė 27 darbuotojai (viena vieta buvo neužimta): viršininkas, jo pavaduotojas, keturi vyr. kontrolieriai, septyni kontrolieriai, devyni jaun. kontrolieriai, felčeris, vairuotojas ir du laisvai samdomi darbuotojai²⁵. Per pastaruosius metus personalas atsinaujino ketvirtadaliu. Pagal tautinę sudėtį personalą sudarė lietuviai, rusai, baltarusiai, vienas ukrainietis ir lenkai.

SSRS KGB 1976 m. liepos 16 d. įsakymu grupė operatyvinių darbuotojų – inspekcijos

prie LSSR KGB pirmininko vyr. inspektoriaus pplk. Piotras Malachovas, LSSR KGB Tardymo skyriaus vyr. tardytojas pplk. I. Vinokurovas ir Kadru skyriaus vyr. operatyvinis įgaliotinis mjr. V. Kapitonovas – tikrino tarnybos, drausmės ir auklėjamojo darbo padėtį LSSR KGB tardymo izoliatoriuje²⁶. Pažymoje rašoma, kad „izoliatoriaus vadovybė ir personalas sprendžia jiems pavestas užduotis, patikimai užtikrina izoliatoriuje laikomų asmenų saugumą ir griežtai laikosi įstatymų“. Per pastaruosius puse metų tardymo izoliatoriuje nebuvo jokių ypatingų atsitikimų, neužfiksuota didelių režimo ir saugomų asmenų laikymo taisyklių pažeidimų. Kontrolieriai nuolat palaikė karinę drausmę, tobulino savo profesines ir kovines žinias. Budriai vykdydami pareigas sumintųjų kratų metu, kontrolieriai N. Chomčenka, V. Kovalenokas, Kazimieras Pščiolovskis ir kiti ne kartą surado neleistinių daiktų ir raštelių, adresuotų bendrininkams, o praporščikas Michailas Kozakas atskleidė nuteistojo Goldbergo ketinimą jį papirkti ir perduoti laišką savo bendrininkams. Visus kontrolierius už nepriekaištingą tarnybą vadovybė paskatino.

Didžioji dalis darbuotojų charakterizuojami teigiamai, pažymima, kad jie turi didelę darbo tardymo izoliatoriuje patirtį. Izoliatoriaus vadovybė ir partinė organizacija nemažai dėmesio skyrė personalo auklėjamajam darbui siekiant gerinti tarnybą, stiprinti karinę drausmę, kelti dalykines darbuotojų žinias, taip pat idėjinį-politinį kolektyvo lygį.

Patikrinimo metu buvo pastebėta trūkumų, pateikti pasiūlymai juos pašalinti. Nors ir stengtasi pašalinti trūkumus ir nekartoti klaidų, vien per pirmąjį 1976 m. pusmetį izoliatoriaus darbuotojai tris kartus šiurkščiai pažeidė nustatytą drausmę. 1976 m. liepos 26 d. nuteistoji R. Moroz įteikė skundą, kuriame rašoma, kad būdamas neblaivus vyr. kontrolierius V. Kovalenokas užėjęs į mote-

rų kamerą nederamai elgėsi, plūdosi. Atliekant tyrimą nustatyta, kad vyr. kontrolierius tarnybos metu tikrai buvo nuteistosios R. Moroz kameroje, tačiau kiti kaltinimai nepasitvirtino. Pasak tikrintojų, visi pažeidimai įvyko dėl to, kad izoliatoriaus vadovybė nepakankamai auklėjo kontrolierius, skyrė jiems neadekvačias nuobaudas už nusižengimus, o partinė organizacija silpnai dirbo su personalu. Tardymo izoliatoriaus viršininko pavaduotojas (kartu ir partinės organizacijos sekretorius) vyr. lttn. J. Ramanauskas nerodė iniciatyvos gerinti kolektyvo darbą, mažai dėmesio kreipė į reikalus, susijusius su tarnyba izoliatoriuje, mėgo alkoholinius gėrimus. Silpno auklėjamojo darbo priežastis buvo ir negausi tardymo izoliatoriaus partinė organizacija (SSKP nariais buvo tik šeši darbuotojai), o komjaunuolių ir jaunų kontrolierių „priėmimo į partiją procesas“ vyko per lėtai. Iš keturių pamanų viršininkų – tik vienas partinis (V. Kopenkinas). KGB tardymo izoliatoriaus viršininkas mjr. K. Petrauskas mažai dėmesio skyrė izoliatoriaus personalui, ne visuomet laiku nubausdavo ar įspėdavo tarnybos reikalavimų pažeidėjus, nepakankamai reikalavo laikytis drausmės iš pamainų viršininkų ir kontrolierių. Po patikrinimo įvyko izoliatoriaus darbuotojų tarnybinis pasitarimas.

1976 m. rugpjūčio 18 d. tardymo izoliatoriaus viršininkas mjr. K. Petrauskas LSSR KGB pirmininko pavaduotojo gen. mjr. Pavelo Vorošilovo kabinete perskaitė pažymą „Apie tarnybos, drausmės ir auklėjamojo darbo padėtį LSSR KGB tardymo izoliatoriuje“. Pasitarime taip pat dalyvavo KGB Tardymo skyriaus viršininkas plk. Eduardas Kisminas, inspekcijos prie LSSR KGB pirmininko vyr. inspektorius pplk. P. Malachovas, Tardymo skyriaus vyr. tardytojas pplk. I. Vinokurovas ir KGB Kadru skyriaus vyr. operatyvinis įgaliotinis mjr. V. Kapitonovas. Kalbėdami apie KGB tardymo izoliatoriaus padėtį minėti KGB pareigūnai siūlė mjr. K. Petrauskui su-

stiprinti izoliatoriaus personalo karinę drausmę saugant laikomus asmenis, ypač vakarais, naktimis ir poilsio dienomis. Siekiant pagerinti tardymo izoliatoriaus darbą, buvo pasiūlytos šios papildomos saugumo priemonės:

1) periodiškai naktimis ir poilsio dienomis tikrinti tardymo izoliatoriaus personalo darbą, o pastabas žymėti izoliatoriaus žurnale;

2) tardymo izoliatoriaus viršininkui mjr. K. Petrauskui ne rečiau kaip du kartus per metus keisti pamainų sudėtį, siekiant išvengti tarp jų neigiamų veiksmų;

3) vadovybei ir partinei organizacijai gerinti auklėjamąjį darbą tarp tardymo izoliatoriaus darbuotojų, ypač tarp jaunų kontrolierių, nedelsiant priimti kuo daugiau komjaunuolių į SSKP, o gerai darbe užsirekomendavusius jaunos kontrolierius paskirti pamainų viršininkais;

4) daugiau dėmesio skirti idėjiniam ir kultūriniam praporščikų lygio kėlimui, taip pat rūpintis jų gyvenimo sąlygų gerinimu²⁷.

1976 m. rugpjūčio 24 d. su tardymo izoliatoriaus darbo gerinimo priemonėmis mjr. K. Petrauskas supažindino izoliatoriaus personalą.

1978 m. tardymo izoliatoriaus personalas buvo visiškai sukomplektuotas. Didžioji dalis darbuotojų „charakterizuoti teigiamai, susidorojo su jiems pavestomis užduotimis“. Trys jauni ir perspektyvūs kontrolieriai tais metais buvo komandiruoti į Maskvoje vykstančius KGB tardymo izoliatorių darbuotojų parengiamuosius kursus²⁸.

1979 m. liepos 10 d. SSRS KGB 10-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio operatyviniai įgaliotiniai vyr. ltn. A. Zacharovas ir vyr. ltn. I. Denisovas tikrino tardymo izoliatoriaus veiklą²⁹. Jie nustatė, kad tikrinimo metu viena jaun. kontrolieriaus darbo vieta buvo laisva. Po paskutinio patikrinimo (1977 m. rugsėjo mėn.) pastebėta teigiamų pokyčių personalo darbe, todėl pavyko užkirsti kelią „neigiamiems sulaikytųjų veiksams“. 1979 m. sau-

sio mėn. kontrolierius praporščikas E. Bistrickas pamatė, kad sulaikytoji T. prie kameros lango grotų pritvirtino iš kojinių padarytą kilpą ir į ją įkišo galvą. Nuspaudęs pavojaus signalą, kontrolierius E. Bistrickas įėjo į kamerą ir sutrukdė sulaikytajai nusižudyti.

Tardymo izoliatoriuje laikomų asmenų sveikata rūpinosi felčeris, tačiau trūko išduodamų vaistų kontrolės, po patikrinimo sulaikytojo B. kameroje rasta 17 tablečių. Knygomis ir stalo žaidimais sulaikytieji aprūpinami iš izoliatoriaus bibliotekos, kurioje tuo metu buvo 2500 knygų. Knygos patikrintos pagal Glavlito sudarytus sąrašus. Nuolat gerinant „idėjinį-politinį ir individualų auklėjamąjį darbą“ sumažėjo tarnybinės ir karinės drausmės pažeidimų. 1978–1979 m. tik vienas darbuotojas nubaustas administracine tvarka (už pamestą asmens liudijimą), šešiolika darbuotojų LSSR KGB vadovybės paskatinti.

Po patikrinimo SSRS KGB 10-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio operatyviniai įgaliotiniai rekomendavo:

1) pašalinti trūkumus ir pagerinti suimtųjų apsaugą;

2) kontroliuoti vaistų išdavimą, daugiau dėmesio skirti suimtųjų apieškojimui ir pagerinti dalies kontrolierių kovinius sambo įgūdžius³⁰.

1979 m. rugpjūčio 15 d. buvo parengtas planas, kaip pašalinti tardymo izoliatoriuje rastus trūkumus. Siekiant sustiprinti izoliatoriuje laikomų asmenų apsaugą, nutarta dažniau tikrinti apsaugos postus, dalyvauti keičiantis pamainoms, ne rečiau kaip keturis kartus per mėnesį be perspėjimo nakties metu patikrinti postus. Izoliatoriaus vadovybei kartu su partine organizacija pavesta „auklėti kontrolierius atsidadavimo sovietinei tėvynei dvasia, griežtai laikytis socialistinio teisingumo, budrumo ir vykdyti kitus tarnybinius įsipareigojimus“³¹. Šalinant karinės drausmės trūkumus, antrosios ir ketvirtosios pamainų budėtojai buvo pa-

keisti daugiau patirties turinčiais kontrolieriais. Nutarta 1979 m. pabaigoje praporščikus A. Karpovą ir V. Kopenkiną išleisti į pensiją, kartu su KGB Kadro skyriumi parinkti tinkamus kandidatus laisvoms kontrolierių vietoms užimti.

1980 m. viena, o 1981 m. dvi jaun. kontrolierių vietos buvo laisvos. Siekiant pagerinti tardymo izoliatoriaus kontrolierių darbą, buvo padaryta keletas pakeitimų. Gerai užsirekomendavę kontrolieriai Neklia Božko ir J. Vaicekauskas paaukštinti pareigomis, o vyr. kontrolieriams Ivanui Ivaniškai, Jakovui Jermakovui, Alvidui Narvidui ir I. Dubovui suteikti vyr. praporščikų kariniai laipsniai. Nuolat pažeidinėjantys drausmę praporščikai A. Karpovas ir L. Kiseliovas pašalinti iš KGB organų. Nuolatos vyko darbas, susijęs su kandidatų į tardymo izoliatoriaus kontrolierių pareigas atranka. 1981 m. pradėjo dirbti du jauni darbuotojai, su keturiais kandidatais dar vyko pokalbiai. 1982 m. kolektyvas pasipildė trimis jaunais darbuotojais, ir izoliatoriaus personalas buvo visiškai sukomplektuotas. 1983 m. birželio mėn. SSRS KGB 10-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio operatyvinis įgaliotinis kpt. I. Denisovas tikrino tardymo izoliatoriaus tarnybinę veiklą. Artimiausiu metu trys izoliatoriaus darbuotojai dėl įvairių priežasčių turėjo palikti kontrolierių postus (vienas perkeliamas į operatyvinį skyrių, antras vyksta mokytis į KGB

aukštąją mokyklą, trečias išeina į pensiją). Pasak tikrintojo, išeinančių kontrolierių pakeitimu jau pasirūpinta³². Jis konstatavo, kad pastaraisiais metais pagerėjo izoliatoriaus drausmė.

1984 m. daug dėmesio buvo skiriama jaunų darbuotojų parengimui. Parengiamieji kursai trukdavo keturias savaites, ir tik po praktinio mokymo prasidėdavo darbas. (Apie tardymo izoliatoriaus darbuotojus, baigusius specialius kursus, žr. lentelę Nr. 3). Prižiūrėti jaunus darbuotojus būdavo skiriami labiausiai patyrę darbuotojai, dažniausiai pamainų viršininkai. 1983–1984 m. izoliatoriuje pradėjo dirbti penki jauni darbuotojai, buvo rengiami dar du pretendentai³³.

1989 m. tardymo izoliatoriaus viršininko pavaduotojo, kontrolieriaus ir pagalbinių personalo vietos buvo laisvos. Lietuvos saugumo komiteto vadovybės nutarimu (įdomu tai, kad SSRS KGB 10-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio operatyvinis įgaliotinis V. Udalovas patikrinimo pažymoje parašė „Lietuvos saugumo komitetas“, o ne „LSSR KGB“) devyni izoliatoriaus darbuotojai paskirti į kitus KGB skyrius. Keturi kontrolieriai tuo metu studijavo aukštosiose mokyklose. V. Udalovas pažymėjo, kad izoliatoriaus viršininko pplk. K. Masiulio nurodymu į kontrolierių postus buvo parenkami lietuvių tautybės asmenys, nes 1989 m. tarp personalo buvo tik trys lietuviai. Nuo 1987 m. vasario

Lentelė Nr. 3

LSSR KGB tardymo izoliatoriaus darbuotojų, baigusių SSRS KGB 10-ojo skyriaus specialiuosius kursus, skaičius

Metai	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1989
Kontrolieriai, baigę kursus	5	6	10	10	*	10	13	15	13

Lentelė sudaryta remiantis: LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažymos, LYA, f. K-1, ap. 13, b. 34, l. 90; b. 42, l. 110; b. 46, l. 47; b. 62, l. 60; LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1979–1981 m. darbo ataskaitos, ibid., b. 36, l. 6; b. 38, l. 11; b. 41, l. 1; Pažyma apie LSSR KGB tardymo izoliatoriaus politinę ir tarnybinę-karinę padėtį, ibid., b. 43, l. 20.

* Nėra duomenų.

mėn. nebuvo nė vieno administracinės tvarkos pažeidimo, o KGB vadovybė paskatino daugiau kaip pusę darbuotojų³⁴.

Be tiesioginių pareigų, t. y. saugoti tardymo izoliatoriuje laikomus asmenis, kontroliuotams būdavo pavedama „akylai“ saugoti įtariamuosius teismo procesų metu. 1979 m. lapkričio 30 d. izoliatoriaus vadovybė atsiskaitė už 1977–1979 m. veiklą³⁵. Pagal LSSR KGB vadovybės 1977 m. lapkričio 23 d. patvirtintą planą, per Jonavoje vykusį atvirą Jaškūno ir Daujoto teismą įtariamuosius turėjo saugoti trys tardymo izoliatoriaus kontrolieriai. Jie privalėjo „užtikrinti valstybinės paslapties išsaugojimą ir palaikyti viešąją tvarką teismo metu“. Kontrolieriai dalyvavo ir 1977 m. gruodžio bei 1978 m. gegužės mėn. Klaipėdoje vykusiuose teismuose³⁶.

Visuose Sovietų Sąjungos darbo kolektyvuose buvo „išvystytas socialistinis lenktyniavimas dėl tarnybos pirmūno vardo ir geriausios pamainos“. Ne išimtis ir sovietinė Lietuva. Tokios soc. lenktynės buvo organizuojamos ir LSSR KGB tardymo izoliatoriuje. 1972 m. pirmoji vieta atiteko praporščiko O. Blagodarovo vadovaujamai pirmajai pamainai. 1973 m. socialistiniame lenktyniavime pirmąją vietą užėmė praporščiko Broniaus Stankūno vadovaujama antroji pamaina³⁷. 1982 m. tarp pamainų ypač „aktyviai vyko socialistinis lenktyniavimas siekiant garbingai sutikti SSRS susikūrimo 60-metį“. Tarnybos šaunuoliais buvo pripažinti vyr. kontrolieriai I. Ivaniška ir I. Dubovas, praporščikai Vasilijus Vavilovas ir Sergejus Osipenka, o vyr. praporščiko I. Ivaniškos vadovaujama pamaina tapo soc. lenktynių nugalėtoja³⁸. Lenktyniavimo rezultatai buvo skelbiami kiekvieną ketvirtį, o metų pabaigoje nugalėtojams būdavo įteikiama „pereinamoji gairė“. Tardymo izoliatoriuje netrūko ir kitų sovietinei santvarkai būdingų atributų – izoliatoriaus patalpose kabėjo „pirmūnų lenta“, buvo leidžiamas sienlaikraštis „Už budrumą“. 1979 m.

dar buvo įrengtas stendas „Mūsų gyvenimas“, kuriame atspindėjo kontrolierių asmeninis gyvenimas, darbas, dalyvavimas masiniuose kultūros ir sporto renginiuose. 1984 m. atsirado naujas stendas – „SSKP XXVI suvažiavimo nutarimai ir gyvenimas“. Be to, tardymo izoliatoriui būdavo siūloma užsiprenumeruoti specialiai MVD sistemai leidžiamą laikraštį „Naujam gyvenimui“, kuriame pasitaikydavo rekomendacijų, tinkamų ir tardymo izoliatoriaus veiklai. Kiekvieną mėnesį vykdavo tarnybiniai susirinkimai, juose buvo svarstomi su tarnyba izoliatoriuje susiję klausimai. Metų pabaigoje vykdavo metiniai susirinkimai.

LSSR KGB tardymo izoliatoriaus vadovybė ir KGB partinė organizacija nuolat rūpinosi personalo idėjiniu lygiu. Aštuntojo dešimtmečio pradžioje buvo suorganizuoti užsiėmimai tema „Sovietinių įstatymų leidybos ir teisėtvarkos pagrindai“, kuriuos lankė dvidešimt tardymo izoliatoriaus darbuotojų³⁹. Užsiėmimams vadovavo vyr. tardytojas I. Vinokurovas. 1973 m. darbo ataskaitoje rašoma, kad visas LSSR KGB tardymo izoliatoriaus ir partinės organizacijos darbas su personalu orientuotas į „tarnybos gerinimą, karinės drausmės stiprinimą, budrumo kėlimą, profesinių žinių gilinimą, pilietinio-idėjinio lygio ir išsilavinimo kėlimą“. Ypač daug dėmesio buvo skiriama jauniems darbuotojams. 1975 m. ataskaitoje pažymima, kad izoliatoriaus darbuotojai turi reikalingą darbo su nuteistaisiais patirtį. Jau antrus metus tardymo izoliatoriuje veikė vyr. tardytojo I. Vinokurovo vadovaujamas būrelis, kurio nariai studijavo SSKP istoriją⁴⁰. 1975–1976 mokslo metais būrelį lankė du SSKP nariai, penki komjaunuoliai ir trylika nepartinių. Pirmose dviejose paskaitose dėstyta tema „Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimų rezultatai“, o nuo 1976 m. kovo mėn. keturios paskaitos skirtos „susipažinti su SSKP XV suvažiavimo medžiaga“. 1978 m. idėjinis-politinis paren-

gimas vyko būrelyje, kuriame buvo skaitomos paskaitos tema „Aktualiausi SSKP politikos klausimai“. Partinės organizacijos nurodymu būreliui vadovavo tardymo izoliatoriaus viršininkas pplk. K. Petrauskas kartu su Tardymo skyriaus vyr. tardytoju pplk. I. Vinokurovu⁴¹. Jie taip pat organizavo SSKP istorijos studijavimo būrelį. 1981 m. įsteigta marksizmo–leninizmo mokykla, kurioje buvo dėstomi SSKP vidaus ir užsienio politikos klausimai. Kontrolieriai reguliariai lankė paskaitas, du kartus per mėnesį vyko politiniai pokalbiai ir diskusijos. Nuo 1982 m. mokykloje pradėta dėstyti ir sovietinės vyriausybės politiką. Mokyklą lankė visi tardymo izoliatoriaus darbuotojai. Jie taip pat lankė ir KGB partinio komiteto organizuojamas paskaitas.

Pagal LSSR KGB vadovybės patvirtintą planą triskart per mėnesį vykdavo koviniai, specialaus pasirengimo ir sambo užsiėmimai, o aštuonis kartus per metus – praktiniai šaudymai (rezultatus žr. lentelėje Nr. 4.). Praktinio šaudymo metu būdavo šaudoma iš pistoleto „Makarov“ ir automato „Kalašnikov“.

Nuo aštuntojo dešimtmečio pradžios pagerėjo bendras izoliatoriaus darbuotojų išsilavinimas, tačiau apskritai jie buvo menkai išsilavinę. Iš dvidešimties kontrolierių keturi buvo baigę vidurines mokyklas, penkiolika –

7–10 klasių ir vienas turėjo pradinį išsilavinimą. Penki kontrolieriai lankė vakarines vidurines mokyklas, vienas studijavo technikume. Du darbuotojai buvo baigę aukštąjį mokslą, vienuolika – vidurines mokyklas, keturiolika turėjo nepilną vidurinį išsilavinimą. 1976 m. keturi kontrolieriai baigė vakarines mokyklas, praporščikas L. Kiseliovas studijavo Vilniaus valstybinio universiteto Teisės fakulteto antrame kurse⁴². 1984 m. trys praporščikai mokėsi aukštosiose mokyklose, o praporščikas Vitoldas Olševskis baigė SSRS KGB aukštąją mokyklą⁴³.

Negausi buvo ir tardymo izoliatoriaus partinė organizacija, jai priklausė tik penki komunistai. Todėl buvo sukurta komjaunimo organizacija, turėjusi aštuonis komjaunuolius. Kai kurie iš jų atskirai buvo rengiami stoti į komunistų partiją⁴⁴ (izoliatoriaus partinės organizacijos „augimas“ atsispindi lentelėje Nr. 5).

TARDYMO IZOLIATORIAUS APSAUGA

Tardymo izoliatoriaus ir jame laikomų asmenų apsaugai buvo įsteigti vidiniai ir išoriniai apsaugos postai. Jų budėtojai privalėjo nuolat kontroliuoti kameroje laikomus suimtuosius. Postuose budėjo kontrolieriai, iš kurių

Lentelė Nr. 4

LSSR KGB tardymo izoliatoriaus kontrolierių specialaus pasirengimo ir šaudymo rezultatai

Metai	1973–1974	1974–1975	1977–1978
	Šaudymas		
Puikiai	5	7	8
Gerai	9	7	9
Patenkinamai	6	6	5
	Specialus pasirengimas		
Puikiai	6	6	12
Gerai	10	14	10
Patenkinamai	4	–	–

Lentelė sudaryta remiantis LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1973 m., 1975 m. ir 1978 m. darbo ataskaitomis, LYA, f. K-1, ap. 10, b. 434, l. 20; b. 465, l. 14; ap. 13, b. 34, l. 11.

Lentelė Nr. 5

LSSR KGB tardymo izoliatoriaus partinė organizacija

Metai	1973	1976	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1989
SSKP nariai	5	6	6	7	9	8	9	9	9	11	14
Kandidatai į SSKP	–	–	2	4	–	–	–	1	–	1	–
Komjaunuoliai	8	5	3	–	3	3	4	4	3	3	2

Lentelė sudaryta remiantis: LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1973 m., 1979–1982 m. darbo ataskaitos, LYA, f. K-1, ap. 10, b. 434, l. 20; ap. 13, b. 36, l. 6; b. 38, l. 11; b. 41, l. 1; b. 42, l. 12; Pažyma apie tarnybos, drausmės ir auklėjamojo darbo padėtį LSSR KGB tardymo izoliatoriuje, *ibid.*, ap. 10, b. 465, l. 138; LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažymos, *ibid.*, ap. 13, b. 34, l. 90, 107; b. 46, l. 47; b. 62, l. 60; Pažyma apie politinę ir tarnybinę-karinę padėtį LSSR KGB tardymo izoliatoriuje, *ibid.*, b. 43, l. 20.

buvo sudarytos keturios pamainos. Kiekviena pamaina turėjo pastovų numerį. Formuojant pamainas, pagal galimybes būdavo įtraukiamos ir moterys kontrolierės. Pamainos sudėtį galėjo keisti izoliatoriaus viršininkas arba jo pavaduotojas.

Vienam kontrolieriui galėjo būti paskirta saugoti iki dvylikos kamerų, tarp jų galėjo būti ne daugiau kaip dvi kameros nuteisiesiems išimtinė mirties bausme. Jei tokių kamerų būdavo daugiau negu dvi, joms saugoti būdavo skiriamas atskiras apsaugos postas. Kontrolieriaus saugomos kameros galėjo būti išdėstytos viena priešais kitą arba išilgai koridoriaus.

Paprastai kiekviena pamaina budėdavo aštuonias valandas. LSSR KGB tardymo izoliatoriuje pamainą sudarydavo 4–5 kontrolieriai, jiems vadovaudavo vyr. kontrolierius⁴⁵. Izoliatorių saugojo trys postai. Du iš jų – vidinis, saugantis kameras, ir išorinis – budėdavo visą parą, o trečiasis postas buvo dieninis – saugodavo suimtuosius pasivaikščiojimų metu⁴⁶. Tačiau tardymo izoliatoriaus planuose bei vidinių ir išorinių apsaugos postų tabeliuose nurodomi keturi apsaugos postai: du vidiniai (pirmasis ir antrasis), saugantys kameroje laikomus asmenis, ir du išoriniai – vienas stebėdavo 20-ties kamerų langus, išeinančius į St. Šimkaus gatvę, kitas saugodavo į pasivaikščio-

jimo kiemus išvestus suimtuosius⁴⁷. Kiekvienas apsaugos postas turėjo specialią įrangą. Pirmojo ir antrojo vidinių apsaugos postų įrangos sąrašė buvo signalizacija, kišeninis peilis, gesintuvas, žvakės, o nuo 1973 m. – ir telefonas; trečiojo posto – signalizacija, telefonas, kišeninis žibintuvėlis ir gesintuvas; ketvirtajam postui priklausė signalizacija ir telefonas⁴⁸.

Izoliatoriuje laikomus asmenis pasivaikščioti, į tualetą, tardytojų ir gydytojų kabinetus, į pasimatymus su artimaisiais lydėdavo kiekvienoje pamainoje buvęs atsarginis kontrolierius⁴⁹.

Kontrolieriai turėdavo atvykti ne vėliau kaip prieš 15 minučių iki pamainų keitimosi. Prieš naujos pamainos budėjimo pradžią pamainos viršininkas išrikiuodavo kontrolierius, paėmėdavo jų asmens liudijimus, patikrindavo ginklų ir šaudmenų būklę ir instruktėdavo. Pirmiausia buvo perduodami vidiniai apsaugos postai, tikrinamas kameroje laikomų asmenų skaičius. Naujos pamainos viršininkas perėmėdavo ginklus, šaudmenis, tarnybinius raktus, antrankius, tramdomuosius marškinius, gesinimo priemones, štampos, žurnalus bei kitus su izoliatoriaus veikla susijusius dokumentus. Kiekvieną kartą pasikeitus pamainai buvo rašomas raportas, kuriame atsispindėdavo pamainos budėjimas.

Tardymo izoliatoriaus kontrolieriams ypač svarbu buvo laiku rasti ir atimti iš suimtųjų daiktus, kuriuos laikyti kameroje buvo draudžiama. Todėl jie nuolat tikrindavo izoliatoriuje laikomus asmenis, jų daiktus, taip pat apieškodavo kameras, tarnybines patalpas ir kitas vietas, kur būdavo suimtieji. Kad tikrinimo rezultatai būtų geresni, galėjo būti naudojamos ir specialios priemonės: metalo ieškikliai, rentgeno aparatai, nešiojami elektriniai žibintuvėliai ir kt. Specialias priemones naudojo ir LSSR KGB tardymo izoliatoriaus kontrolieriai. Dokumentuose užfiksuota, kad 1988 m. SSRS KGB 10-asis skyrius išsiuntė izoliatoriaus reikmėms metalo ieškiklį „Шахта-Р“⁵⁰.

Ginklais ir šaudmenimis tardymo izoliatoriaus personalas buvo aprūpintas pagal SSRS KGB 1974 m. liepos 15 d. įsakymą Nr. 0082. Ginklai ir šaudmenys buvo saugomi specialiai įrengtoje patalpoje, kurioje turėjo būti ir signalizacija, o kontrolieriams išduodami tik tarnybos metu, pasirašius atitinkamame žurnale. Kontrolieriai, budintys išoriniame apsaugos poste, taip pat gabenantys suimtuosius už izoliatoriaus ribų, atsižvelgiant į konkrečias sąlygas būdavo apginkluojami pistoletais arba automatais, taip pat gaudavo dvi pilnas šovinių apkabas. Kontrolieriai, saugantys suimtuosius vidiniuose apsaugos postuose, konvojuojantys izoliatoriuje ar KGB administraciniame pastate, ginklais nebūdavo aprūpinami.

Šaunamieji ginklai buvo naudojami tik išimtiniais atvejais, suimtiesiems užpuolus tardymo izoliatoriaus personalą ar kitus asmenis, taip pat mėginant pabėgti. Ginklą kontrolierius galėjo naudoti savo nuožiūra arba įsakius aukštesnį laipsnį turinčiam pareigūnui. Panaudojus ginklą, izoliatoriaus viršininkas privalėjo nedelsdamas apie tai pranešti KGB vadovybei ir prokurorui. Nagrinėjamojo laikotarpio dokumentuose nėra minimas nė vienas šaunamųjų ginklų panaudojimo atvejis.

Prieš suimtuosius, kurie jėga priešinosi tardymo izoliatoriaus kontrolieriams, „siautėja ar kitaip nerimsta“, buvo galima naudoti antrankius arba tramdomuosius marškinius. Be to, „nerimstantys“ sulaikytieji galėjo būti (ir buvo) uždaromi į specialiai pritaikytas kameras. Leidimą uždėti tramdomuosius marškinius duodavo viršininkas arba jo pavaduotojas, tačiau tik dalyvaujant gydytojui. Kiekvieną kartą, panaudojus tramdomuosius marškinius, turėjo būti surašomas aktas, apie tai pranešama prokurorui. Ar realiai buvo laikomasi visų šių reikalavimų naudojant minėtas spec. priemones, sunku pasakyti. Nepavyko aptikti nė vieno dokumento, įrodančio, kad antrankiai ar tramdomieji marškiniai buvo panaudoti. Yra žinoma, kad 1976 m. LSSR KGB tardymo izoliatoriaus reikmėms buvo išsiųstos dvi poros tramdomųjų marškinių⁵¹.

1990 m. SSRS KGB pirmininko įsakymu buvo papildytas tardymo izoliatoriaus spec. priemonių arsenalas⁵². Naujų priemonių įdiegimas motyvuotas „aktyvėjančia KGB organų kova su organizuotu nusikaltamumu“, taip pat tuo, kad „tardymo izoliatoriuose laikoma vis daugiau pavojingų kriminalinių nusikaltėlių, kurių didžioji dalis linkę užpuldinėti kontrolierius, yra gerai įvaldę Rytų kovos menus“. KGB tardymo izoliatorių, tarp jų ir LSSR KGB, kontrolieriai turėjo būti aprūpinti guminėmis lazdomis (ПП-73), chemine priemone „Черемуха-10“ (ašarinės dujos). Norint apsisaugoti nuo galimų tardymo izoliatorių užpuolimų, kontrolierių individualią apsaugą turėjo sudaryti specialus titaninis šalmas „Сфера“ (СТШ-81), lengvos neperšaunamos liemenės (ЖЗЛ-74), apsauginiai skydai „Витраж“ ir „Витраж М“. Iš fiziškai stiprių tardymo izoliatoriaus ir kitų KGB skyrių darbuotojų turėjo būti sudarytos specialiosios grupės. Aprūpintos anksčiau minėtomis priemonėmis, jos pagal iš anksto

parengtus planus turėjo lokalizuoti ypatingus atsitikimus tardymo izoliatoriuje⁵³. Naujų apsaugos priemonių įdiegimą liudija ir kontrolierių mokymo planai, pagal kuriuos kontrolieriai turėjo būti mokomi naudotis naujomis spec. apsaugos priemonėmis.

TARDYMO IZOLIATORIAUS PATALPŲ IR TERITORIJOS ĮRANGA. TECHNINĖS APSAUGOS PRIEMONĖS

Pagal instrukciją tardymo izoliatoriaus teritorijoje (arba ant stogo) izoliatoriuje laikomiems asmenims įrengiami pasivaikščiojimo kiemai. Jų skaičius priklauso nuo izoliatoriuje laikomų asmenų skaičiaus. LSSR KGB tardymo izoliatoriaus pasivaikščiojimo kiemai buvo įrengti vidiniame KGB rūmų kieme. Septintajame dešimtmetyje jų buvo keturi (bendras plotas – 62 m², grįsti akmenimis ir užpilti betono mišiniu, sienos lentinės, jų aukštis – 3 m)⁵⁴, 1973 m. papildomai įrengtas dar vienas pasivaikščiojimo kiemas (visų penkių kiemų plotas sudarė 74 m², kiemai išasfaltuoti, sienos apmūrytos plytomis, jų aukštis siekė taip pat 3 m). 1979 m. liepos 10 d. patikrinimo metu aptikta, kad viename iš pasivaikščiojimo kiemų buvo laisvai atsidarantis kanalizacijos dangtis, todėl 1980 m. plane numatyta pasivaikščiojimo kieme įrengti rakinamą kanalizacijos dangtį. 1983 m. tikrindamas tardymo izoliatorių SSRS KGB 10-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio operatyvinis įgaliotinis izoliatoriaus apsaugos sistemoje pastebėjo trūkumų: pasivaikščiojimo kiemų stebėjimo bokštelyje neįrengti varteliai, neužtverti laiptai, vedantys į bokštelių. Vandens nutekamasis stogvamzdis toje vietoje, pro kurią eina suimtųjų konvojavimo maršrutas, neužtvertas metaliniu tinklu ar spygliuota viela, todėl suimtieji gali pabėgti. Pagal LSSR KGB pirmininko gen. lt. Juozo Petkevičiaus patvirtintą planą iki 1983 m. pabaigos visi aptikti trūkumai buvo pašalinti⁵⁵.

Pagal instrukciją kameros suimtiesiems laikyti turėjo būti įrengtos iš abiejų izoliatoriaus koridoriaus pusių taip, kad durys neatsidarinėtų vienos priešais kitas. Instrukcijos reikalavimai buvo griežti ir aiškūs. Kameros durys turi atsidaryti į koridoriaus pusę. Laiptinių, vedančių iš izoliatoriaus į KGB administracinį pastatą, duryse turi būti spygnos su kodiniais mechanizmais. Visų kameros patalpos turi matytis pro duryse įrengtas „akutes“. Jei ne visą patalpą galima stebėti pro „akutę“, kameros sienose turi būti papildomai įrengiamos stebėjimo angos. Kameroje negali būti aštrių kampų, kad jose laikomi asmenys nesusižalotų. Kameros grindys turi būti asfaltuotos ir nudažytos. Gali būti ir medinės ar betoninės grindys, padengtos linoleumu. Kameroje įrengiami sanitariniai mazgai su praustuvais. Jei negalima įrengti kameroje, sanitariniai mazgai įrengiami koridoriuje. Kameros langai turi būti ne žemiau kaip 1,6 m nuo grindų, langų plotis – 1,3–1,4 m, aukštis – 1,1–1,2 m. Vidiniai kameros langų rėmai įstiklinami skaidriu organiniu stiklu (storis – ne mažesnis kaip 4 mm), o išoriniai – armuotu arba rievėtu. 1979 m. patikrinimo metu aptikta, kad ties suimtųjų konvojavimo maršrutu keli langai įstiklinti ne organiniu, bet paprastu stiklu. Rekomenduota ties suimtųjų konvojavimo maršrutais ir tardymo izoliatoriaus patalpose vietoj paprastų stiklų įstatyti organinius. 1980 m. izoliatoriaus veiklos plane numatyta ne vėliau kaip iki 1980 m. liepos 1 d. visus paprastus stiklus pakeisti organiniais⁵⁶.

Aštuntajame dešimtmetyje tardymo izoliatoriaus kameros buvo įrengtos pagal reikalavimus, aprūpintos reikalingu inventoriu, patalyne ir indais, tik reikėjo pakeisti 85 spinteles prie lovų ir 48 gultus⁵⁷.

Kameros išimtinė mirties bausmė nuteisintiems asmenims laikyti paprastai įrengiamos tardymo izoliatoriaus koridoriaus gale. Gultai, stalai ir kėdės tokiose kameroje aklinau pritvirtinami prie sienų ar grindų. Pakabos

ir lentynėlės nekabinamos. MGB vidaus kabinėjime žmonės buvo žudomi iki 1947 m. balandžio 16 d. Tų pačių metų gegužės 26 d. SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku mirties bausmė buvo panaikinta ir pakeista laisvės atėmimu 25 metams. Tačiau 1950 m. sausio 12 d. ta pati institucija priėmė įsaką „Dėl mirties bausmės taikymo tėvynės išdavikams, šnipams, kenkėjams-diversantams“. Tų pačių metų spalio 4 d. Vilniuje buvo sušaudyti septyni asmenys. Masinio žudymo konvejeris sustojo 1952 m. liepos 11 d.⁵⁸ Tai, kad nuteistiesiems išimtinė mirties bausmė sušaudant nuosprendis buvo vykdomas nebe KGB administracinio pastato pusrūsiuose, rodo ir dokumentai. Iš jų yra žinoma, kad nuo aštuntojo dešimtmečio vidurio iki 1991 m. tik vienas asmuo, nuteistas mirties bausme, buvo laikomas KGB tardymo izoliatoriuje. 1979 m. rugsėjo 26 d. karinės dalies Nr. 3404 vado buvo prašoma apsaugos konvojuoti į Baltarusijos SSR KGB Minsko tardymo izoliatorių išimtinė mirties bausmė nuteistą (pagal LSSR BK 62 str. 1-ąją dalį) Joną Mečislovą Plungę⁵⁹. Tai įrodo, kad mirties bausmė sušaudant nuteisti Lietuvos gyventojai buvo vežami į Minsko KGB tardymo izoliatorių.

1973 m. tardymo izoliatoriaus tarnybinėse patalpose buvo įrengta nedidelė dirbtuvėlė izoliatoriuje laikomų asmenų avalynės, izoliatoriaus inventoriaus ir kt. remontui, kapitaliai suremontuota skalbykla, džiovykla ir nuteistųjų asmeninių daiktų saugojimo kamera.

1973 m. SSRS KGB 10-ajam skyriui išsiųstame LSSR KGB tardymo izoliatoriaus pase rašoma, kad planuojama įrengti kamerą „nerimstantiems psichiškai nesveikiems“ sulaikytiesiems⁶⁰. Pagal instrukciją tokios kameros sienos ir grindys apmušamos dermantinu, brezentu arba guma, prieš tai padengus storu porolono ar kitos minkštos medžiagos sluoksniu. Be to, kameros sienas ir grindis galima padengti ir 7–10 mm storio lieta

guma, pritvirtinta prie spyruoklių. Sanitariškai mazgai ir kitas kameroms būdingas inventorių neįrengiamas. LSSR KGB tardymo izoliatoriuje „nerimstantiems psichiškai nesveikiems“ sulaikytiesiems kameros sienos buvo padengtos storu porolono sluoksniu. Kamera įrengta 1974 m. šalia išorinio apsaugos posto Nr. 3.

Kameros, kuriose laikomi ūkinius tardymo izoliatoriaus darbus atliekantys nuteistieji, pagal instrukciją turi būti radiofikiuotos, kamerų langai įstiklinti paprastu stiklu, įrengti signalizacijos mygtukai, jungiantys kameras su izoliatoriaus budėtoju.

Karceris pagal reikalavimus įrengiamas izoliuotoje tardymo izoliatoriaus dalyje. Jo dydis: plotis – 1,8 m, ilgis – 2,5 m. Langas (50 × 50 cm) turi būti kuo arčiau lubų. Karceryje aklinais prie sienų ar grindų tvirtinamas atlošiamas metalinis gultas (rakinamas spyna), stalas, kėdė. Jei negalima įrengti sanitarinio mazgo, karceriulyje pastatomas plastmasinis indas. 1983 m. patikrinimo metu nustatyta, kad karceris ir kamera išimtinė mirties bausmė nuteistiesiems laikyti neatitinka 1979 m. SSRS KGB priimtų tardymo izoliatorių tarnybos organizavimo reikalavimų⁶¹. Pagal LSSR KGB pirmininko gen. lt. J. Petkevičiaus patvirtintą planą iki 1983 m. pabaigos karcerio sienas reikėjo padengti šiurkščiu tinko sluoksniu („под шубой“), grindis išasfaltuoti ir nudažyti, o iki 1983 m. birželio pabaigos baigti įrengti kamerą nuteistiesiems išimtinė mirties bausmė asmenims laikyti⁶². 1983 m. medicininį punktą, įrengtą izoliatoriaus patalpose, planuota perkelti į KGB administracinį pastatą.

Pagal SSRS KGB nustatytus reikalavimus bokasai turėjo būti įrengiami netoli kratos kambario arba toje vietoje, pro kurią eina konvojavimo maršrutas. Šalia kratos kambario bokasai statomi iš plytų, elektrifikuojami, o ties konvojavimo maršrutais – iš medžio ar stipraus plastiko. Bokasai dažniausiai būdavo 1–1,2 m ilgio ir 0,8–1 m pločio. Duryse įren-

giamos „akutės“, virš durų – ventiliacijos angos. Šalia kratos kambario įrengtuose boksuose per visą plotį prie sienų ar grindų aklinai pritvirtinama sėdynė. Boksuose paprastai buvo laikomi asmenys, ką tik pristatyti į tardymo izoliatorių, taip pat suimtieji, vedami į tardytojų kabinetus ar pan., jei tuo metu tardymo izoliatoriaus koridoriumi buvo vedamas kitas suimtas. Jei suimtojo nebuvo galimybės uždaryti į boklą, jis buvo apsukamas veidu į sieną. Nors tardymo izoliatoriaus scheminiame plane boklai ir nėra parodyti, jie buvo įrengti prie įėjimo į izoliatoriaus patalpas, šalia ginklų saugyklos.

Pusrūsiuose, prie kameros Nr. 1, buvo įrengtas tardymo izoliatoriaus budėtojo kambarys. Tiesiai priešais jį įrengtas specialus kambarys, kuriame suimtieji būdavo primami, įforminami ir apieškomi. Šalia buvo persirengimo kambarys, o toliau už jo įrengtoje patalpoje saugomi KGB tardymo izoliatoriaus ginklai ir šaudmenys. 1975 m. šioje patalpoje buvo atliktas kapitalinis remontas. Po remonto patalpoje pavyko panaikinti drėgmę. Visi tarnybinių raktai, taip pat atsarginiai raktai nuo sandėlių, fotolaboratorijos, bibliotekos, virtuvės, skalbyklos ir dirbtuvių buvo saugomi seife izoliatoriaus budėtojo kambaryje⁶³.

Siuntinių priėmimo kambarys pagal instrukciją turi būti dviejų dalių: viena skirta lankytojams, kita – siuntinius priimančioms pareigūnams. Tarp šių dviejų dalių įstatomas langas su plačia palange. Įėjimas į patalpą, įrengtą KGB administraciniame pastate, iš gatvės turi būti laisvas, kambaryje turi būti visa reikalinga įranga. 1973 m. specialaus kambario siuntiniams priimti LSSR KGB tardymo izoliatoriuje nebuvo. Siuntiniai būdavo priimami viename iš KGB priimamojo tarnybinių kabinetų. Saugumo komiteto planuose buvo numatyta statyti naują priestatą, kurį pastačius būtų įrengtas ir specialus kabinetas siuntiniams priimti⁶⁴. 1983 m. KGB Vilniaus miesto skyriaus administracinio pastato, įsikūrusio ša-

lia tardymo izoliatoriaus, pusrūsiuose planuota įrengti siuntinių priėmimo kambarį.

Susitikimai su artimaisiais vykdavo „kultūrinio-šviečiamojo darbo“ kambaryje arba tardymo izoliatoriaus viršininko kabinete, vėliau tam buvo paskirtas atskiras kabinetas administraciniame pastate. Ten pat keisdavosi ir izoliatoriaus apsaugos pamainos.

Virtuvė, jeigu yra tardymo izoliatoriaus korpuse, atskiriama nuo kamerų. Visi virtuvės įrankiai griežtai saugomi ir kontroliuojami. Aptikus įrankių trūkumą, nedelsiant pranešama tardymo izoliatoriaus budėtojui. Nors LSSR KGB tardymo izoliatoriaus scheminiame plane virtuvė pavaizduota pusrūsiuose, ji buvo įrengta KGB administracinio pastato pirmame aukšte. Tai buvo saugumiečių gudrybė, norint nuslėpti šaudymo kameros buvimo vietą. Iš tiesų po virtuvę buvo įrengtos kameros, kuriose pokario metais buvo šaudomi nuteistieji.

Dušo patalpose vamzdžiai ir kita įranga paslėpta. Maišytuvai, termometrai ir čiaupai montuojami taip, kad vandens temperatūrą galėtų reguliuoti kontrolieriai. 1979 m. tardymo izoliatorius įsigijo dezinfekcinę kamerą ir skalbimo mašiną, tualetuose ir dušo patalpoje radiatoriai buvo uždengti metaliniais apsauginiais tinklais.

Pagal instrukciją vartai, pro kuriuos įvažiuoja specialusis autotransportas, turi būti dvigubi metaliniai su šliuzu, be vartelių ir valdomi elektros varikliu. Šalia vartų – praleidimo postas. 1964 m. įvažiavimo į LSSR KGB tardymo izoliatoriaus teritoriją vartai buvo viengubi metaliniai, nebuvo ir reikalaujamo šliuzo. Situacija nepasikeitė ir aštuntajame dešimtmetyje⁶⁵.

Tardymo izoliatoriaus kamerų ir karcerių durys daromos iš ne plonesnių kaip 6 cm storio lentų, iš vidaus apkalamos geležimi. Iš išorės durys padengiamos porolono arba veltinio sluoksniu ir apmušamos dermantinu. Kitų tarnybinių patalpų durys taip pat tvirtos – medinės (apkalotos geležimi) arba

metalinės. Kamerų, karcerių, įėjimo į izoliatoriaus korpusą, vonios, tualetą, skalbyklą, dirbtuvių, pasivaikščiojimo kiemų, taip pat įėjimo į KGB administracinį korpusą duryse privalo būti įrengtos „akutės“. Jos įstiklinamos skaidriu organiniu stiklu ir uždengiamos be garso judančiu dangteliu (iš gumos), sutvirtinamu geležine plokšte. Karcerių ir kamerų duryse įrengiami į išorę atsidarantys langeliai, pro kuriuos paduodamas maistas. Ties įėjimu į izoliatoriaus patalpas papildomai įrengiamos grotos. Tardymo izoliatoriaus patalpų duryse įdedamos specialios spynos. Įėjimo į izoliatorių duryse įmontuojamos dvipusės specialios spynos, kurių raktai skiriasi nuo kamerų spynų raktų ir saugomi izoliatoriaus budėtojo kambaryje. Kamerų, esančių vieno apsaugos posto ruože, spynos rakinamos vienu raktu. Atskirose tardymo izoliatoriaus patalpose gali būti spynos su elektriniais blokatoriais, kodiniais arba nuotolinio valdymo mechanizmais. LSSR KGB tardymo izoliatoriaus kamerų, karcerio, boksų ir pasivaikščiojimo kiemų duryse buvo įdėtos specialios spynos, įėjimo į tardymo izoliatorių duryse – spynos su elektriniu blokatoriumi, o administracinio korpuso duryse – mechaninės spynos su kodais. 1978 m. nutarta pakeisti dalį susidėvėjusių spynų, konkrečiai – 32 kamerų spynas, 3 spynas su elektriniu blokatoriumi ir 3 mechanines spynas su kodais⁶⁶.

Pagal instrukciją ant visų izoliatoriaus langų įrengiamos grotos. Kamerų langus dengiančios grotos turėjo būti 12 cm ilgio ir 20 cm pločio. Tik 1973 m. priartėta prie standarto (12 × 25).

Kameroje ir kitose tarnybinėse patalpose šildymo sistema ir vamzdžiai įrengiami paslėptose nišose, radiatorių nišos kruopščiai uždengiamos metaliniais arba mediniais apsauginiais gaubtais. Izoliatoriaus patalpos apšviečiamos elektra, elektros kabeliai paslepami. Kameroje, boksuose, karceriuose, tualete ir pirtyje elektros lemputės montuo-

jamos lubų nišose, kurios uždengiamos organiniu stiklu. Jungikliai paprastai įrengiami koridoriuje. 1975 m. tardymo izoliatoriuje pakeista kamerų ventiliavimo sistema: metalinės grotelės, dengusios ventiliacijos angas, buvo nuimtos, o angos užmūrytos raudonomis skylėtomis plytomis, kurios lengvai praleidžia orą į kameras. 1978 m. izoliatoriaus koridoriuose buvo įrengtos uždaro tipo nišos gesintuvams, suremontuoti sandėliai ir virtuvė. 1980 m. planuota iš naujo įrengti kamerų ir tarnybinių patalpų apšvietimo sistemą. 1980 m. vasario mėn. tardymo izoliatorius gavo 20 vienetų šviestuvų „835“, kabinamų lubų nišose, be to, kai kuriose izoliatoriaus kameroje buvo atliktas remontas, suremontuoti maisto produktų sandėlis, skalbykla, fotolaboratorija ir budėtojo kambarys. Vyko darbai ir dušo patalpoje⁶⁷.

1981 m. įėjimo į tarnybines patalpas durys apmuštos garso nepraleidžiančia medžiaga, tarnybinių patalpų koridoriuje paprasti stiklai pakeisti organiniais; kad kontrolieriai mažiau vaikšiotų pro kameras, iš budėtojo kambario įrengtos papildomos durys į KGB ūkinį kiemą. Dalis tarnybinių patalpų iš izoliatoriaus perkelta į KGB administracinį pastatą. Pakeista elektros įranga, suremontuota signalizacija⁶⁸.

Techninėms tardymo izoliatoriaus apsaugos priemonėms priklauso išorinė tvora, langų ir kt. grotos, elektros ir šildymo įranga, signalizacijos ir ryšių sistemos, spynos bei kitos specialios priemonės. Vidiniuose ir išoriniuose apsaugos postuose bei kitose izoliatoriaus patalpose, kur būna suimtieji (taip pat izoliatoriaus vadovybės, tardytojų kabinetuose), įrengiama elektrinė garsinė arba šviesos signalus skleidžianti signalizacija ir tiesioginis telefono ryšys, jungiantis su izoliatoriaus budėtoju. 1973 m. LSSR KGB tardymo izoliatoriuje buvo įrengta abipusė elektrinė garsinė ir šviesos signalus skleidžianti „ЛІОР“ sistemos signalizacija⁶⁹. Kas 3–4 kameras ir kas 5–6 m suimtųjų konvoja-

vimo maršrutų ruože buvo įrengti slapti pavojaus mygtukai. Pagal instrukciją tardymo izoliatoriaus budėtojo kambaryje įrengiamas komutatorius, apsaugos signalizacijos pultas, o esant galimybėms ir elektrinė švieslentė. Norint kontroliuoti mažiausiai apsaugotas ir labiausiai pažeidžiamas izoliatoriaus patalpas, gali būti įrengiama ir vaizdo stebėjimo sistema.

Komisija, susidedanti iš LSSR KGB Tardymo skyriaus vyr. tardytojo pplk. I. Vinokurovo, Kadru skyriaus vyr. operatyvinio įgaliotinio mjr. V. Kapitonovo ir tardymo izoliatoriaus viršininko mjr. K. Petrausko, remdamasi SSRS KGB 1974 m. birželio 21 d. įsakymu Nr. 41 c, patikrino izoliatoriaus patalpų techninę būklę, ryšių priemones, signalizaciją, taip pat suimtųjų konvojavimo maršrutus. Ji konstatavo, kad suimtųjų konvojavimo į apklausas ir pasivaikščiojimo maršrutai „nesuteikia galimybės jiems pabėgti“.

1974 m. siekiant pagerinti tardymo izoliatoriaus saugumą, buvo atlikti šie darbai:

1) pastatyta nauja metalinė tvora, atskyrusi tardymo izoliatorių nuo KGB ūkinio kiemo;

2) pasivaikščiojimo kiemai iš viršaus aptempti metaliniu tinklu;

3) kameroje ir laiptinėje, kuriomis suimtieji konvojuojami į apklausas, sustiprintos langų grotos;

4) įrengta nuteistųjų asmeninių daiktų saugojimo kamera ir suremontuotas maisto produktų sandėlis.

Papildomai buvo pasiūlyta:

1) duryse, skiriančiose Tardymo skyrių ir izoliatorių nuo kitų KGB administracinio pastato koridorių, įmontuoti spynas su kodais;

2) kambarį sergančių suimtųjų apžiūrai įrengti tardymo izoliatoriaus patalpose, o senąjį atiduoti tardytojams;

3) pagal reikalavimus įrengti specialią kamerą asmenims, nuteistiems išimtaine mirties bausme;

4) įrengti kambarį suimtųjų pasimatymams su artimaisiais⁷⁰.

Atsižvelgdama į papildomus pasiūlymus, tardymo izoliatoriaus vadovybė duryse įtaisė spynas su kodais, įrenginėjo kamerą nuteistiesiems išimtaine mirties bausme ir pasimatymų kambarį.

Ypač sunku būdavo sustiprinti tardymo izoliatoriaus apsaugą iš St. Šimkaus gatvės, į kurią išėjo 20-ties kamerų langai. Tai rodo ir 1979 m. sausio 5 d. faktas. Poste Nr. 2 budėjęs praporščikas I. Ivaniška pastebėjo, kad trys moterys nuolat prieina prie metalinės tvoros St. Šimkaus gatvėje ir šūkauja įvairius vardus. Izoliatoriaus budėtojams moteris sulaikius, šios aiškino, kad jų giminaitė yra laikoma izoliatoriuje ir jos norėjo pasikalbėti su ja⁷¹. Pasitaikydavo atvejų, kai pašaliniai asmenys, perlipę tvorą, stengdavosi pažvelgti pro langus į kamerų vidų. 1980 m. plane buvo numatytos priemonės sustiprinti izoliatoriaus išorinę apsaugą iš St. Šimkaus gatvės pusės⁷², o 1981 m. St. Šimkaus gatvėje įrengta papildoma apsaugos signalizacijos linija.

1980 m. KGB tardymo izoliatoriaus budėtojo kambaryje buvo apsauginė aliarminė „Графит“ tipo signalizacija ir „ДГУ-1 М“ sistemos dvidešimties abonementų komutatorius, tiesioginiu telefono ryšiu jungęs budėtoją su apsaugos postais, tardytojų kabinetais ir kitais administracinio korpuso kabinetais. Iki aštuntojo dešimtmečio tardymo izoliatorius neturėjo savo telefoninio ryšio ir naudojosi telefonine KGB ATS sistema. Siekiant pagerinti izoliatoriaus apsaugą, ryšių sistemą ir signalizaciją, taip pat jas modernizuoti, 1980 m. užsakyta nauja „Темп-40“ tipo ryšio stotis, „Ночь-12“ tipo apsauginė aliarminė signalizacija, „Мак“ tipo daviklis ir mechaninės spynos⁷³. Dėl įrenginių trūkumo užsakytos „Темп-40“ tipo ryšio stoties ir mechaninių spynų su kodine įranga tardymo izoliatorius negavo. „Темп-40“ tipo administracinio ryšio stoties gamyba buvo nutraukta 1981 m. ir KGB tardymo izo-

liatoriui pasiūlyta „Кристал-30“ tipo sistema. Vietoj prašytų pakeisti spynų su kodais dar 1981 m. antroje pusėje buvo atsiųstos „КЗУ-9Ш“ tipo elektroninės spynos su kodais. „Ночь-12“ tipo apsauginė aliarminė signalizacija ir „Мак“ tipo daviklis iš užsakymo buvo išbraukti⁷⁴. 1983 m. pradžioje LSSR KGB tardymo izoliatorius gavo penkis „ГРАФА-3 М“ sistemos spynų komplektus su „Д 9-Р 20“ markės blokatoriais⁷⁵.

1984 m. SSRS KGB 10-asis skyrius tikrino LSSR KGB tardymo izoliatoriaus apsaugos priemones. Izoliatoriuje buvo:

1) šviesos signalus skleidžianti apsauginė aliarminė „Графит“ tipo signalizacija, įrengta dar 1966 m.;

2) elektrinė duris blokuojanti sistema su „ДГ-7540“ tipo valdymo pultu, įrengta 1975 m.;

3) 1981 m. „ДГУ-1 М“ sistemos komutatorius pakeistas modernesne „Кристал-30“ tipo ryšio sistema.

Kontrolieriams iškviesti virš kiekvienos kameros įsukta raudonos spalvos lemputė. Virš tardytojų kabinetų ir medicinos punkto pakabinta šviečianti lentelė su užrašu „Уж-имта“. Ateityje planuota izoliatoriaus signalizaciją pakeisti modernesne.

Visa specialių apsaugos priemonių techninė priežiūra pagal nustatytus reikalavimus turėjo būti pavedama specialistui. LSSR KGB tardymo izoliatorius tokio specialisto neturėjo. Tik po izoliatoriaus tarnybos patikrinimo 1983 m. LSSR KGB Vyriausybinių ryšio skyriaus (VRS) inžinieriui buvo pavesta rūpintis izoliatoriaus apsaugos technine priežiūra⁷⁶.

Eilinį kartą patikrinus LSSR KGB tardymo izoliatorių, 1985 m. buvo parengtas planas, kaip sustiprinti izoliatoriaus vidinę ir išorinę apsaugą. Jame numatyta:

1) kreiptis į SSRS KGB Ūkio skyrių, kad išsiųstų modernesnę izoliatoriaus apsaugos sistemą;

2) įrengti „ГРАФА-3 М“ sistemos blokuojančias spynas labiausiai pažeidžiamose izoliatoriaus vietose;

3) metaliniu tinklu sustiprinti mažiausiai apsaugotas pasivaikščiojimo kiemų vietas;

4) šviestuvų angas boksuose įstiklinti organiniu stiklu, vėliau paaukštinti lubas, kad apšvietimą būtų galima įrengti aukštai, kaip reikalaujama instrukcijoje;

5) dušo patalpose purkštuvus pakabinti laikantis saugaus aukščio reikalavimų⁷⁷.

LSSR KGB VRS specialistai rekomendavo tardymo izoliatoriuje įrengti modernią „ТОЛ-10/100“ sistemos signalizaciją, kuri užtikrins patikimą izoliatoriaus vidaus ir išorės apsaugą. Rekomenduotai aparatūrai įsigyti izoliatoriaus vadovybė nustatyta tvarka kreipėsi į SSRS KGB Ūkio skyrių⁷⁸.

1989 m. tardymo izoliatoriaus patikrinimo metu kritikuota izoliatoriaus apsauga iš St. Šimkaus gatvės, rekomenduota atnaujinti apsaugos sistemą, saugančią priėjimą prie kamerų langų. Nemažai rūpesčių kėlė ir priešais kamerų langus įsikūrusi kavinė, kurioje nuolat rinkdavosi jauni žmonės.

LSSR KGB TARDYMO IZOLIATORIUJE LAIKYTI ASMENYS

Pagal SSRS KGB 10-ojo skyriaus instrukcijas KGB organų tardymo izoliatoriuose buvo laikomi:

1) asmenys, kuriems kaip kardomoji priemonė pritaikytas areštas;

2) nuteistieji, kurie įstatymo nustatyta tvarka bausmę atlikdavo tardymo izoliatoriuje;

3) nuteistieji, kurie teismo sprendimu turėjo būti ištremti arba išsiųsti į specialias psichiatrijos ligonines;

4) nuteistieji, kurie laukė konvojavimo į bausmės atlikimo vietas;

5) asmenys, sulaikyti KGB pasienio organų⁷⁹.

Tardymo izoliatoriuje galėjo būti laikomi taip pat MVD bei prokuratūros organų suimti ir kriminaliniais nusikaltimais kalti-

nami asmenys. Jie į tardymo izoliatorių būdavo uždaromi tik su KGB pirmininko arba jo pavaduotojo raštišku leidimu. Tokie asmenys dažniausiai būdavo kaltinami priklausymu organizuotoms nusikaltėlių grupėms, valstybinio turto grobimu itin dideliu mastu, kyšininkavimu, paveikslų ir antikvarinių vertybių spekuliacijomis bei išvežimu į užsienio valstybes ir panašiais nepolitiniais nusikaltimais. Izoliatoriuje dalis nuteistųjų laukdavo, kada bus išsiųsti į atokesnes Sovietų Sąjungos vietas, į prievartinio gydymo psichiatrijos ligonines ir pan. (Apie tardymo izoliatoriuje laikytus asmenis žr. lentelę Nr. 6.)

LSSR KGB tardymo izoliatoriaus metinėse ataskaitose rašoma, kad izoliatoriuje buvo laikomi ypač pavojingi nusikaltėliai, įtariamai sunkiais valstybiniais nusikaltimais, taip pat padarę grupinius nusikaltimus⁸⁰. KGB organų tardomi asmenys paprastai buvo kaltinami antisovietine veikla. Antai 1980 m. pabaigoje iš 25 izoliatoriuje laikomų asmenų 7 buvo tardomi KGB organų. Iš jų trys (Vytautas Skuodis, Gintautas Vincas Iešmantas ir Povilas Pečeliūnas) buvo kaltinami antisovietine agitacija ir propaganda – LSSR BK 68 straipsnis, dažniausiai taikytas disidentams. Ne mažiau populiarius buvo kaltinimas valiutinių operacijų pažeidimu (LSSR BK 87 str.)⁸¹.

Kiekvienas į KGB tardymo izoliatorių pristatytas asmuo būdavo fotografuojamas,

daktiloskopuojamas, jo asmens duomenys surašomi į specialų žurnalą. Po visų procedūrų suimtuosius išskirstydavo į kameras. Kiekvienoje kameroje lietuvių ir rusų kalbomis buvo pakabintos taisyklės, kurių privalėjo laikytis kiekvienas suimtas ar nuteistas. Suderintose su Sovietų Sąjungos prokuratūros organais taisyklėse buvo nurodytos izoliatoriuje laikomų asmenų teisės, jų pareigos, leistini ir draudžiami veiksmai, siuntinių ir banderolių gavimo tvarka, nuobaudos ir paskatinimai, laikymo karceryje sąlygos⁸².

Pagal taisykles tardymo izoliatoriuje laikomi asmenys turėjo vykdyti visus izoliatoriaus vadovybės nurodymus, mandagiai elgtis su personalu, saugoti kameroje įrengtą inventorių, vadovybės nurodymu budėti kameroje. Suimtiesiems ir nuteistiesiems buvo draudžiama kelti triukšmą, kalbėtis su kontrolieriais, susirašinėti, kalbėtis ar kitaip „palaikyti ryšį“ su kitose kameroje laikomais asmenimis⁸³. Buvo draudžiama rašyti ant sienų, šūkauti ar mėtyti įvairius daiktus pro langus, kameroje laikyti neleistinus daiktus (pinigus, brangenybes), vartoti alkoholinius gėrimus, pasidaryti kortas ir žaisti azartinius žaidimus. Sulaikytieji kiekvieną dieną galėjo reikalauti pasivaikščiojimo specialiai įrengtuose kiemuose, kartą per mėnesį gauti siuntinių, pirkti maisto produktų ir reikalingiausių daiktų, tardymo izoliatoriaus vadovybei skųstis dėl laikymo sąlygų ir pan.

Lentelė Nr. 6

LSSR KGB tardymo izoliatoriuje laikytų asmenų skaičius

Metai	1978	1979	1980	1981	1987	1988	1989
Laikyta asmenų	88	54	66	73	44	21	11*

Lentelė sudaryta remiantis: LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1978–1981 m. darbo ataskaitos, LYA, f. K-1, ap. 13, b. 34, l. 9; b. 36, l. 4; b. 38, l. 11; b. 41, l. 2; LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažyma, *ibid.*, b. 62, l. 60.

* Per devynis mėnesius.

Už nepriekaištingą elgesį ir sąžiningą darbą suimtieji arba nuteistieji būdavo paskatinami – jiems padėkojama žodžiu, sutrumpinamas bausmės atlikimo laikas, prailginamas pasivaikščiojimo laikas. 1972 m. už nepriekaištingą elgesį ir sąžiningą darbą aštuoni nuteistieji paskatinti, keturi anksčiau laiko išleisti; 1973 m. trys paskatinti, šeši išleisti anksčiau laiko (plačiau žr. lentelę Nr. 7).

Už nustatytų taisyklių pažeidimus tardymo izoliatoriuje laikomi asmenys galėjo būti nubausti įspėjimu, turėdavo tvarkyti izoliatoriaus patalpas (ne pagal grafiką), vieną mėnesį negaudavo siuntinių ir negalėdavo apsipirkti, iki dešimties parų būdavo uždaryti į karcerį. 1975 m. keturi asmenys už nustatytų taisyklių pažeidimus buvo nubausti administracine tvarka⁸⁴. Paprastai būdavo apsiribojama žodiniais įspėjimais, bet už šiurkščius taisyklių pažeidimus tardymo izoliatoriaus vadovybė nevengdavo suimtųjų uždaryti ir į karcerį. 1974 m. rugsėjo 23 d. Z. Budrevičius, kaltinamas antisovietine agitacija ir propaganda, buvo uždarytas į karcerį už tai, kad susitikęs su žmona mėgino jai perduoti kito suimtojo raštelį⁸⁵.

Nemažai informacijos apie LSSR KGB tardymo izoliatoriuje laikytus asmenis yra ir metinėse izoliatoriaus ataskaitose. Jose užfiksuoti suimtųjų nusižengimai, neleistini veiksmai, mėginimai pabėgti, nusižudyti ar kiti ypatingi atsitikimai. Antai 1978 m. rugsėjo 6 d. tardymo izoliatoriaus budėtojo pareigas ei-

nantis kontrolierius N. Chomčenka lydėdamas suimtuosius iš tualetu atkreipė dėmesį į suimtąjį Poluektovą (anksčiau teistas už sunkų kriminalinį nusikaltimą ir įtariamas tyčiniu Navicko nužudymu bei prisidėjimu prie LSSR KGB Klaipėdos miesto skyriaus pareigūno Kučerovo nužudymo), kuris būdamas tualete aplink ranką stipriai apsvyniojo šlapią rankšluostį. Sunerimęs kontrolierius N. Chomčenka į pagalbą pasikvietė dar du kontrolierius. Vėliau išsiaiškinta, kad suimtasis Poluektovas norėjo užpulti kontrolierių, atimti raktus ir pabėgti iš tardymo izoliatoriaus. Pamatęs sustiprintą apsaugą, suimtasis savo ketinimų atsisakė. 1978 m. sausio mėn. jaun. kontrolierius A. Narvidas apžiūrinėdamas kameras aptiko du antisovietinio pobūdžio raštelius, kuriuos parašė už antisovietinę veiklą nuteistas Jaškūnas. 1978 m. balandžio mėn. jaun. kontrolierius Zbignevas Ingilėvičius tualete prie vamzdžio rado įtariamojo kontrabanda Ozerinijaus parašytą raštelį savo bendrininkams, kaip elgtis tardymo metu.

Tačiau izoliatoriuje laikomų asmenų tikrinimo metu pasitaikydavo ir klaidų. Antai kontrolierius K. Pščiolovskis tikrindamas sulaikytąjį Stonkų, grįžusį iš teismo, nerado 25 rb, kuriuos sulaikytasis įsinešė į kamerą. Jaun. kontrolierius J. Vaicekauskas, grąžindamas suimtajam Makarovui asmeninius daiktus iš sandėlio, neaptiko skutimosi peiliukų. Pinigai ir skutimosi peiliukai buvo surasti tik po kurio laiko⁸⁶.

Lentelė Nr. 7

LSSR KGB tardymo izoliatoriuje paskatintų, anksčiau laiko išleistų ir administracinėmis nuobaudomis nubaustų sulaikytųjų skaičius

Metai	1972	1973	1975	1978	1979	1980	1981	1982
Paskatinti	8	3	–	5	4	7	9	8
Išleisti anksčiau laiko	4	6	–	3	7	–	–	–
Nubausti	5	4	4	1	4	2	2	2

Lentelė sudaryta remiantis LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1972–1973 m., 1975 m., 1978–1982 m. darbo ataskaitomis, LYA, f. K-1, ap. 10, b. 421, l. 8; b. 434, l. 21; b. 465, l. 12; ap. 13, b. 34, l. 10; b. 36, l. 4; b. 38, l. 15; b. 41, l. 4; b. 42, l. 9.

1980 m. LSSR KGB tardymo izoliatorius gavo specialiai nuteistiesiems vežti įrengtą automobilį „YA3-452“. Devintojo dešimtmečio pradžioje padaugėjus už antisovietinę veiklą suimtų asmenų ir jiems atsisakant vykdyti kai kuriuos įforminimo veiksmus (ypač daktiloskopuoti), buvo siūloma įrengti tokį prietaisą, su kurio pagalba būtų galima jėga daktiloskopuoti į izoliatorių pristatytus asmenis⁸⁷.

Paskutiniaisiais sovietinės santvarkos egzistavimo metais tardymo izoliatoriuje laikomų asmenų skaičius labai sumažėjo: 1987 m. buvo laikomi 44 asmenys, 1988 m. – 21, o per 1989 m. devynis mėnesius – 11 asmenų⁸⁸. Tai galėjo būti susiję su bendru saugumo organų veiklos susilpnėjimu. (Tardymo izoliatoriuje laikomų asmenų skaičiaus kaita atsispindi lentelėje Nr. 8.)

Lentelė Nr. 8

Asmenų, laikytų LSSR KGB tardymo izoliatoriuje, skaičiaus kaita (metų pabaigoje)

Metai	1973	1974	1976	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1988	1989
1. Laikoma asmenų	28	21	30	7	27	18	18	20	13	38	27	4	6
a) tardomi KGB organų	10	4	10	1	4	4	1	–	2	2	3	–	–
b) tardomi MVD organų	1	1	1	–	–	–	1	6	2	4	3	–	3
c) tardomi prokuratūros	–	–	–	–	–	2	2	2	–	12	1	–	–
d) tardomi teismo organų	2	6	3	–	3	1	3	1	–	–	9	1	1
2. Atvyko per mėnesį	9	*	*	3	5	1	2	–	3	7	3	–	*
a) susiję su KGB organais	3	*	*	1	1	–	1	–	1	2	1	–	*
b) susiję su MVD organais	–	*	*	–	1	–	1	–	2	–	–	–	*
c) susiję su prokuratūros organais	–	*	*	–	–	–	–	–	–	2	–	–	*
d) atvyko iš kitų kalinimo vietų	6	*	*	2	3	1	–	–	–	3	2	–	*
3. Išvyko per mėnesį	3	*	*	3	8	3	3	7	1	7	5	–	*
4. Nuteistieji	15	10	16	6	20	11	11	11	9	20	11	3	2
a) naudojami operatyviais tikslais	8	5	12	4	11	7	6	6	5	14	8	1	–
b) liudytojai	–	1	1	–	2	–	–	–	1	2	–	–	–
c) kasaciniai	2	–	–	–	2	1	–	–	–	1	–	–	–
d) naudojami ūkiniams izoliatoriaus darbams	5	4	3	2	5	3	5	5	3	3	3	2	2
e) nuteisti išimtinė mirties bausme	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Lentelė sudaryta remiantis LSSR KGB tardymo izoliatoriuje laikomų asmenų skaičiaus ir judėjimo suvestinėmis, LYA, f. K-1, ap. 10, b. 421, l. 175–176; b. 434, l. 164–165; b. 465, l. 194–195; ap. 13, b. 34, l. 133–134; b. 36, l. 167–168; b. 38, l. 192–193; b. 41, l. 114–115; b. 42, l. 154; b. 43, l. 134; b. 46, l. 156; b. 50, l. 138; b. 57, l. 60; b. 62, l. 52.

* Nėra duomenų.

IŠVADOS

1959 m. birželio 23 d. supaprastinus SSRS KGB Kalėjimų skyrių, KGB tardymo izoliatoriai buvo perduoti Įskaitos ir Archyvų skyriams (nuo 1966 m. – 10-asis skyrius) tiek centre, tiek periferijoje. 1959 m. rugsėjo mėn. LSSR KGB administracinio pastato pusrūsiuose buvęs vidaus kalėjimas buvo reorganizuotas į KGB tardymo izoliatorių, kuris veikė iki pat sovietinės santvarkos žlugimo Lietuvoje.

Išlikę dokumentai (dalis sunaikinti arba išvežti į Rusijos Federacijos archyvus) padeda susidaryti vaizdą apie LSSR KGB tardymo izoliatoriaus pusrūsiuose laikytų asmenų buities sąlygas, suimtuosius prižiūrinčių kontrolierių veiklą, jų nusižengimus, „teigiamus darbo rezultatus“. Nuolatiniai tikrinimai atskleisdavo tardymo izoliatoriaus veiklos netobulumus, kurie po pastabų visuomet buvo šalinami.

Daugiausia rūpesčių tardymo izoliatoriaus viršininkui keldavo nuolat drausmę pažeidinėjantys kontrolieriai. Dažniausiai pasitaikantys nusižengimai buvo vėlavimas, girtavimas darbo vietoje, dokumentų pametimas, netarnybiniai santykiai su izoliatoriuje laikomais asmenimis. Pažeidę drausmę kontrolieriai buvo baudžiami administracinėmis baudomis, o nepasitaisę anksčiau laiko išleidžiami į atsargą.

Kaip ir kiekviename kolektyve, ypač buvo rūpinamasi politiniu-idėjiniu izoliatoriaus

darbuotojų auklėjimu. Neretai daugiau dėmesio buvo skiriama politiniam darbui negu laikomų asmenų apsaugai ir pan. Tardymo izoliatoriuje veikė partinė organizacija, tiesa, iš pradžių negausi; buvo sukurta komjaunimo organizacija, jauni darbuotojai rengiami stoti į SSKP. Buvo leidžiamas sienlaikraštis, įrengiami įvairūs stendai, vyko socialistinis lenktyniavimas tarp pamainų ir kontrolierių.

Didžioji dalis tardymo izoliatoriuje laikytų asmenų buvo tardomi saugumo organų. KGB pirmininko arba jo pavaduotojo raštišku leidimu izoliatoriuje galėjo būti laikomi ir MVD ar prokuratūros tardomi suimtieji. Iki devintojo dešimtmečio vidurio daugumą suimtųjų sudarė KGB dominę asmenys. Dokumentuose yra išlikę keli suimtųjų sąrašai, iš kurių galima spręsti, kad labiausiai paplitę saugumo organų kaltinimai buvo antisovietinė agitacija ir propaganda bei valiutinių operacijų pažeidinėjimas.

Tyrinėjant LSSR KGB tardymo izoliatoriuje laikytų asmenų skaičių galima teigti, kad jis atitiko KGB veiklos aktyvumą. Nuo devintojo dešimtmečio antrosios pusės susilpnėjus saugumo organų veiklai, sumažėjo KGB tardomų asmenų skaičius ir tardymo izoliatoriuje daugiausia buvo laikomi kriminaliniais nusikaltimais kaltinami asmenys. Norint išsamiau išanalizuoti LSSR KGB tardymo izoliatoriaus veiklą, reikėtų patyrinėti ir izoliatoriuje laikytų asmenų prisiminimus.

Nuorodos

¹ S. Vaitiekus, „Pokario metais Vilniaus centre buvo nužudyta apie tūkstantį žmonių“, *Lietuvos rytas*, 1998, rugpjūčio 22; S. Vaitiekus, „Mirties fabrikas ketvirtį amžiaus veikė Lukiškių aikštės pašonėje“, *Respublika*, 1999, rugpjūčio 4.

² VČK Ypatingojo skyriaus vidaus (slaptojo) kalėjimo bendroji instrukcija, Rusijos Federacijos valstybinio archyvo Mokslinė biblioteka (kopijos saugomos autoriaus asmeniniame archyve).

³ L. Truska, A. Anušauskas, I. Petravičiūtė, *Sovie-*

tinis saugumas Lietuvoje 1940–1953 metais, Vilnius, 1999, p. 14–15.

⁴ A. Kokurinas, „SSRS NKGB–MGB struktūra“, *Genocidas ir rezistencija*, 1997, Nr. 2, p. 47.

⁵ L. Truska, A. Anušauskas, I. Petravičiūtė, op. cit., p. 42.

⁶ S. Vaitiekus, „Pokario metais Vilniaus centre ...“.

⁷ *Лубянка: ВЧК–КГБ*, сост. А. Кокурин, Н. Петров, Москва, 1997, с. 81.

⁸ Ibid., с. 82.

⁹ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1979 m. darbo ataskaita, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 13, b. 36, l. 4.

¹⁰ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1982 m. darbo ataskaita, *ibid.*, b. 42, l. 7.

¹¹ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažyma, *ibid.*, b. 46, l. 50.

¹² *Ibid.*, b. 62, l. 60.

¹³ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1964 m. pasas, *ibid.*, b. 30, l. 5.

¹⁴ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1973 m. pasas, *ibid.*, l. 7.

¹⁵ SSRS KGB tardymo izoliatorių tarnybos organizavimo instrukcija, *ibid.*, ap. 46, b. 129, l. 139.

¹⁶ LSSR KGB darbuotojų kartoteka, *ibid.*, ap. 61.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ SSRS KGB tardymo izoliatorių tarnybos organizavimo instrukcija, *ibid.*, ap. 46, b. 129, l. 143.

¹⁹ LSSR KGB darbuotojų kartoteka, *ibid.*, ap. 61.

²⁰ S. Vaitiekus, „Pokario metais Vilniaus centre ...“.

²¹ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1972 m. ir 1975 m. darbo ataskaitos, LYA, f. K-1, ap. 10, b. 421, l. 9, 10; b. 465, l. 14, 16.

²² LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1973 m. darbo ataskaita, *ibid.*, b. 434, l. 19.

²³ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus veiklos patikrinimo pažyma, *ibid.*, b. 465, l. 130.

²⁴ Apie 1974 m. birželio 21 d. įsakymo Nr. 41 c vykdymą, *ibid.*, l. 128.

²⁵ Pažyma apie tarnybos, drausmės ir auklėjamojo darbo padėtį LSSR KGB tardymo izoliatoriuje, *ibid.*, l. 134.

²⁶ *Ibid.*, l. 133.

²⁷ *Ibid.*, l. 139–140.

²⁸ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1978 m. darbo ataskaita, *ibid.*, ap. 13, b. 34, l. 10.

²⁹ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažyma, *ibid.*, l. 90.

³⁰ *Ibid.*, l. 91–94.

³¹ LSSR KGB tarnybinės veiklos trūkumų pašalinimo ir darbuotojų drausmės stiprinimo planas, *ibid.*, l. 95.

³² LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažyma, *ibid.*, b. 42, l. 107.

³³ Pažyma apie politinę ir tarnybinę-karinę padėtį LSSR KGB tardymo izoliatoriuje, *ibid.*, b. 43, l. 23.

³⁴ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažyma, *ibid.*, b. 62, l. 60, 61.

³⁵ LSSR KGB pirmininko pavaduotojo plk. V. Zvezdenkovo raštas Nr. 12/5003 SSRS KGB 10-ojo skyriaus viršininkui gen. mjr. A. Fokinui, *ibid.*, b. 34, l. 130.

³⁶ Pažyma apie LSSR KGB tardymo izoliatoriaus darbuotojų dalyvavimą 1977–1979 m. teismo procesuose, siekiant užtikrinti patikimą suimtųjų apsaugą ir izoliaciją, *ibid.*, l. 131, 132.

³⁷ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1973 m. darbo ataskaita, *ibid.*, ap. 10, b. 434, l. 21.

³⁸ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1982 m. darbo ataskaita, *ibid.*, ap. 13, b. 42, l. 11.

³⁹ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1972 m. darbo ataskaita, *ibid.*, ap. 10, b. 421, l. 10.

⁴⁰ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1975 m. darbo ataskaita, *ibid.*, b. 465, l. 14.

⁴¹ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1978 m. darbo ataskaita, *ibid.*, ap. 13, b. 34, l. 11.

⁴² Pažyma apie tarnybos, drausmės ir auklėjamojo darbo padėtį LSSR KGB tardymo izoliatoriuje, *ibid.*, ap. 10, b. 465, l. 134.

⁴³ Pažyma apie politinę ir tarnybinę-karinę padėtį LSSR KGB tardymo izoliatoriuje, *ibid.*, ap. 13, b. 43, l. 20.

⁴⁴ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1973 m. darbo ataskaita, *ibid.*, ap. 10, b. 434, l. 20.

⁴⁵ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1978 m. darbo ataskaita, *ibid.*, b. 34, l. 7.

⁴⁶ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1975 m. darbo ataskaita, *ibid.*, b. 465, l. 11.

⁴⁷ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus vidaus ir išorės apsaugos postų 1970 m. rugpjūčio 3 d. tabelis, *ibid.*, ap. 13, b. 30, l. 16.

⁴⁸ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus vidaus ir išorės apsaugos postų 1973 m. rugpjūčio 3 d. tabelis, *ibid.*, l. 17.

⁴⁹ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1975 m. darbo ataskaita, *ibid.*, ap. 10, b. 465, l. 12.

⁵⁰ SSRS KGB 10-ojo skyriaus viršininko pavaduotojo plk. A. Krajuškino 1988 m. birželio 1 d. raštas Nr. 10/5-91 LSSR KGB pirmininko pavaduotojui S. Caplinui, *ibid.*, ap. 13, b. 57, l. 59.

⁵¹ SSRS KGB 10-ojo skyriaus Tardymo izoliatorių poskyrio viršininko pavaduotojo pplk. Rudakovo 1976 m. rugpjūčio 2 d. raštas Nr. 10/2-198 LSSR KGB tardymo izoliatoriaus viršininkui mjr. K. Petrauskui, *ibid.*, ap. 10, b. 465, l. 132.

⁵² SSRS KGB pirmininko 1990 m. birželio 12 d. įsakymas Nr. 0332 „Dėl papildomų priemonių siekiant užkirsti kelią ypatingiems atsitikimams ir apsaugoti tardymo izoliatorių darbuotojus“, *ibid.*, ap. 46, b. 189, l. 206.

⁵³ *Ibid.*, l. 207, 212.

⁵⁴ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1964 m. pasas, *ibid.*, ap. 13, b. 30, l. 2.

⁵⁵ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus patikrinimo metu rastų trūkumų pašalinimo planas, *ibid.*, b. 42, l. 112–113.

⁵⁶ LSSR KGB tarnybinės veiklos trūkumų pašalinimo ir darbuotojų drausmės stiprinimo planas, *ibid.*, b. 34, l. 96.

⁵⁷ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1978 m. darbo ataskaita, *ibid.*, l. 11.

⁵⁸ Žr. S. Vaitiekus, „Pokario metais Vilniaus mieste ...“.

⁵⁹ LSSR KGB pirmininko gen. mjr. J. Petkevičiaus 1979 m. rugsėjo 19–20 d. raštas Nr. 12/4004 karinės dalies Nr. 3404 vadui gen. mjr. D. Šmaliukui, LYA, f. K-1, ap. 13, b. 34, l. 104.

⁶⁰ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1973 m. pasas, *ibid.*, b. 30, l. 11.

⁶¹ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažyma, *ibid.*, b. 42, l. 109.

⁶² LSSR KGB tardymo izoliatoriaus patikrinimo metu rastų trūkumų pašalinimo planas, *ibid.*, l. 112–113.

⁶³ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1975 m. darbo ataskaita, *ibid.*, ap. 10, b. 465, l. 12.

⁶⁴ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1973 m. darbo ataskaita, *ibid.*, b. 434, l. 23.

⁶⁵ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1973 m. pasas, *ibid.*, ap. 13, b. 30, l. 7.

⁶⁶ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1978 m. darbo ataskaita, *ibid.*, b. 34, l. 11.

⁶⁷ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1975 m., 1978–1980 m. darbo ataskaitos, *ibid.*, ap. 10, b. 465, l. 15; ap. 13, b. 34, l. 10; b. 36, l. 9; b. 38, l. 17.

⁶⁸ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1981 m. darbo ataskaita, *ibid.*, b. 41, l. 7.

⁶⁹ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1973 m. pasas, *ibid.*, b. 30, l. 10.

⁷⁰ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažyma, *ibid.*, ap. 10, b. 434, l. 130, 131.

⁷¹ *Ibid.*, ap. 13, b. 34, l. 92.

⁷² LSSR KGB tarnybinės veiklos trūkumų pašalinimo ir darbuotojų drausmės stiprinimo planas, *ibid.*, l. 96.

⁷³ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1978 m. darbo ataskaita, *ibid.*, l. 12.

⁷⁴ Karinės dalies Nr. 55002 viršininko pavaduotojo plk. S. Kozlovo 1981 m. birželio 9 d. raštas Nr. 20/3-1945 karinės dalies Nr. 51156 viršininko pavaduotojui gen. mjr. V. Zvezdenkovui, *ibid.*, b. 38, l. 116.

⁷⁵ LSSR KGB pirmininko pavaduotojo plk. V. Paplauko 1983 m. sausio 26 d. raštas Nr. 12/561 SSRS KGB 10-ojo skyriaus viršininko pavaduotojui plk. V. Stepanovui, *ibid.*, b. 42, l. 30.

⁷⁶ LSSR KGB viršininko pavaduotojo gen. mjr. V. Zvezdenkovo 1983 m. rugpjūčio 22 d. raštas Nr. 12/5054 SSRS KGB 10-ojo skyriaus viršininkui gen. mjr. A. Fokinui, *ibid.*, l. 114–115.

⁷⁷ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus patikrinimo metu rastų trūkumų pašalinimo planas, *ibid.*, b. 46, l. 38–39.

⁷⁸ LSSR KGB pirmininko gen. ltn. J. Petkevičiaus 1985 m. spalio 8 d. raštas Nr. 12/6306 SSRS KGB 10-ojo skyriaus viršininkui gen. mjr. A. Fokinui, *ibid.*, l. 139.

⁷⁹ SSRS KGB tardymo izoliatorių nuostatai, *ibid.*, b. 43, l. 84–85.

⁸⁰ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1975 m. darbo ataskaita, *ibid.*, ap. 10, b. 465, l. 12.

⁸¹ 1980 m. gruodžio mėn. LSSR KGB tardymo izoliatoriuje laikomų asmenų sąrašas, *ibid.*, ap. 13, b. 36, l. 189–190.

⁸² Suimtųjų ir nuteistųjų laikymo tardymo izoliatoriuose sąlygos, *ibid.*, ap. 46, b. 129, l. 203–208.

⁸³ *Ibid.*, l. 204.

⁸⁴ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1975 m. darbo ataskaita, *ibid.*, ap. 10, b. 465, l. 12.

⁸⁵ Nutarimas dėl administracinės nuobaudos skyrimo suimtajam, *ibid.*, b. 416, l. 189.

⁸⁶ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1978 m. darbo ataskaita, *ibid.*, ap. 13, b. 34, l. 8–9.

⁸⁷ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus 1982 m. darbo ataskaita, *ibid.*, b. 42, l. 13.

⁸⁸ LSSR KGB tardymo izoliatoriaus tarnybos patikrinimo pažyma, *ibid.*, b. 62, l. 60.

Gauta 2001 01 19

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas,
Universiteto g. 3, Vilnius

Mindaugas Žiūkas

THE LSSR KGB INTERROGATION CELLS BETWEEN 1959 AND 1991

Summary

The article deals with the KGB interrogation cells fitted out in the basement of the LSSR KGB administrative building. The KGB prison, converted into interrogation cells in 1959, was used until the fall of the Soviet regime in 1991.

Besides prisoners under investigation by the KGB, people charged with criminal offences could also be kept there. Until the late 1980s, however, most of the detained were people being interrogated by the KGB.

In contemporary historiography, nothing has been recorded about the KGB interrogation cells in the basement. Documents kept at the Lithuanian Special Archives have been researched for this article.

Among them were KGB annual reports, various notes, and correspondence with different institutions in Lithuania and the USSR, which disclose the actions of the staff of the interrogation cells and the living conditions in the cells. There is also some information about the treatment of the detainees, drinking while on duty and other non-statutory actions, attempts at escaping by the prisoners, attempts to attack the guards and attempts at suicide.

As some of the documents have been destroyed or taken to archives in the Russian Federation (mainly records from before the 1970s), a comprehensive analysis of the work of the interrogators is difficult.